

EESTI KIRJANDUS

SISU:

B. KANGRO: Uusi andmeid Jakob Tammest. (Pildiga.)

K. MIHKLA: Juhan Sütiste elulähedane loominguline ringkäik.

M. SILLAOTS: Tütarlaste lugemisvarast.

R. ANTIK: Eestikeelne raamat Nõukogude Venes.

J. VIIDANG: Jaan Kärner — öösiti kumavad linnad.

E. LASSEN: Sigfrid Siwertz — Selambid.

O. URGART: Artur Adson — Vilet ja loorbereid.

H. VIRES: Alfred Adler — Inimesetundmine.

G. NEY: Voldemar Vaga — Üldine kunstiajalugu.

A. PALM: G. v. Krusenstjern — M. G.-Mann im Baltenregiment.

A. RAID: V. Ernits — Polska a Ugrofinnowie i ruchy ugrofinskie.

Eesti raamatute üldnimestik 1937. a. alates. 24. poogen.

N° 6

20. juuni

1939

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1939 ASUTATUD 1906. XXXIII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvaluule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 43-00, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik umb. 800 lk.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 43-00.

Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 20-63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 22-50.

O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 27-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 29-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49

Suur-Karja 23, t. (2)15-31.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.

Viljandis: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 75 kr., pool lehekülge 40 kr., veerand lehekülge 20 kr.

Varasemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXXII (1930—1938) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 43-00, posti jooksev arve 20-36.

Ar 939 P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUUNI 1939

NR. 6

UUSI ANDMEID JAKOB TAMMEST.

Ei ole meie kirjandusloos sääraseid nimesid, keda võiksime ümbritseda romantilise minevikulooriga. Liiga lähedased on veel meie esiärkamise õhutajadki, rääkimata sellest, et järelärkamisaja tegelastest mitmed tänapäeva isiklikult näha võivad. See pärast on meil veel võimalik korrigeerida ja täiendada mõningaid juhuslikult antud visandeid, näidates ammulahkunuid isiklikkude mälestuste ähmases järelvalguses.

Jakob Tamme surmast on enam kui 30 aastat möödas ja olud on sest ajast saadik õige põhjalikult muutunud, kuid siiski on veel võimalik Tamme kaasaeglaste kaudu päästa vahetuid muljeid temast.

Kõigepealt tuleks pisut kahelda üldiselt tavaliseks saanud vaates, et Jakob Tamm oli müstiliste kalduvustega inimene, kes oma elu lõpul hakkas ennast koguni kahes isikus nägema. Kallak müstikasse jääb küll püsima Tamme loomingus, kuid tegelikus elus võiks see tugineda ainult spiritistlikele katsetele (lauakese käimapanemine jne.), mis olid tol ajal seltskonnas moes, ja surmaeelseile palavikusonimistele, mille tõeline alus võib peituda ka mujal. „Müstikaline joon tema iseloomus oli haiguse ajal nii haiglaselt välja arenenud, et ta ennast kahes isikus nägi,“ kirjutab Anton Jürgenstein oma „Arvustuslistes kirjatöödes“ (lk. 58). „Oma teist isikut (Doppelgänger) nimetas ta nagu poolhäbenedes „see teine“. Muidu täitsa selge mõistusega nägi ta oma „teist isikut“ igal pool.“

Tegelikult võib see arvamus põhineda nähtuste liiga kergekäänelisel seosesse-viimisel. Kuigi Tamm haigena kõrges palavikus sonis kangelastest ja muust, ei olevat ta „selle teise“ all hr. J. Sõsteri tõenduse järgi mõelnud mitte oma teisikut. Neerupõletikule ja südamenõrkusele seltsivais astmahoogudes rahunud Tamme abikoolmeister J. Sõster talle kätt laubale pannes. See juhuslikult leiutatud rahustamisviis saanud Tamme

haiguse edasi arenedes asendamatuks ja Tamm nimetanud Sõsterit „selleks teiseks“. „Kui meie kahekesi oleme, siis ei ole midagi viga,“ rääkinud ta näiteks Tartust kohale kutsutud dr. Koppelele. Tamme ütlust, et see on luuletaja Tamm, kes elama jääb, ei saavat siduda selle „meiega“, see olnud lihtne võrdlus ühe väejuhi sõnadest, kes öelnud, et tema surres ta lahingud elama jäävad. Arusaadav, et tuleb korrigeerida ka V. Ridala arvamust („E. kirjanduse ajalugu“ III, lk. 43), et Tamm haigena ja „vaimselt rappunud nagu ta oli, spiritistilist kunsti harrastama hakanud“.

Niisiis kujutlus müstilisest luuletajast, kes hakkab end kahes isikus nägema või on koguni „vaimselt rappunud“, ei vasta tõele. Meil ei ole ka põhjust seda mitte uskuda, sest nn. kahestusmotiivi ei leidu Tamme toodangus. Tõenäolisem oleks seal selle esinemine kas või juhuslikunagi.

Samuti peab seni käibel olnud pilt, mis kujutab Tamme pika musta habemega, maad andma hoopis teissugusele. Habe olnud Tammel ainult juhuslikult. Ka teine levinud foto Tammest, lühikeste juustega ja habemeta, ei ole loomulik. Tamm olnud ilma habemeta, aga pikkade juustega. — Aga jäägu nüüd tähendused Tamme nägemuste ja väljanägemise kohta, pöörame pilgu ta lapsepõlvele.

Seni on Tamme lapsepõlve-kodu peetud vaeseks ning eba-luuleliseks moonakakoduks. „Igaüks tunneb meie moonameeste elu ja olu,“ ütleb Jürgenstein („Arvustuslised kirjatööd“, lk. 10). „Moonamaja lähem looduslik ja inimlik ümbrus ei suutnud tulevasele kirjanikule kuigi palju seesugust pakkuda, mis teda oleks võinud jäädavalt kodu külge köita,“ väidab V. Ridala („Eesti kirjanduse ajalugu“ III, lk. 39). J. Tamme õepoja hr. Herbert Tampere andmeil ei ole J. Tamme vanemad õieti kunagi moonakatena mõisas elanud. Ja ka Tamme iseloomu ja loomingu hilisem areng ei sisalda moonamaja ümbruse motiive. Aadu ja Mai Tamme esimene poeg Jakob on sündinud 1861. a. Nõo kihelkonnas Mõtsküla talus (mitte aga mõisas, nagu seni ekslikult märgitud), kus nad seekord sulasrahvas olid. Tamme vanemad olid õieti pärit Rannust end. Tamme (nüüd Rannu) valda kuuluvast Verevi külast, millega ka hiljem seosesse jääd. Mõisarentnik Vinakovski, kellega Aadu juba varem sõbraks saanud, ostis Rannu mõisalt enamiku Kure ja Pähni külast, millest tegi Kure mõisa. Sinna juurde kuulus ka umbes 1 km eemal lepiku keskel asetsev Alakeerdi talu, kuhu Aadu sai kantnikuks. Alakeerdi lepikud ongi olnud väikesele Jakobile mitu aastat mängu-

Põltsamaa Eesti Aleksandri-kooli õpetajad ja õpilased (aastaarv teadmata, kuid 1890.—1893. a. vahel).
Jakob Tamm istub vasakult teisena.

kohaks. Seal peitnud Jakob enda kord lepikusse. Alguses hõiganud küll otsivale emale vastu, siis pole enam häältki teinud. Alles siis, kui ema hüüdnud: „Jat'u, kuidas vares teeb?“, vastanud väikemees: „Vaak-vaak!“

Hiljem elas Tamme perekond Kure mõisas lühikest aega kandimehena, kust Jakob käis Koopsi külakoolis. Sellest ajast on säilinud järgmine looke. Kord õelnud õpetaja Assmuth kirikus, et temal on veel müüa väikesi rublaseid piibleid. Jakob hakanud emale peale ajama, et osta piibel. Viimaks kraamitudki rubla kokku ja ema läinud kirikumõisa. Saanud pärale, vaadanud — poeg tuleb silmnäolt järele. Läänud siis mõlemad pastori ette, aga õnnetuseks olnud rublased piiblid otsas. Mis nüüd teha — vesi silmas! Siis küsinud õpetaja: „Kas sina oled see Tamm, kes mulle kevadel kooli lahtitegemise ajal nii hästi vastas?“ Andnud siis rubla eest suure piibli, mis palju rohkem maksis. Kui siis Jakob õelnud: „Suur tenu!“, hüüdnud õpetaja heameele pärast: „Vot nõnda jah!“

Kurelt läksid Tammed Rõngu kihelkonda Teedla mõisale kuuluvale Topsile ja hiljem Kannestikule kandimeheks. Sealt siirduti Väike-Kirepi ja Konguta vahele ühte tallu rentnikuks. Neist kohtadest käis Jakob alguses Kirepi külakoolis. Kui seal enam midagi õppida polnud, läks poiss ilma vanemate teadmata Tilga vene kirikukooli. Õpetaja olnud seal nii heatahtlik, et kooliraha asemel leppinud mõne koorma puude vedamisega. Hiljem tuli Jakob Tartu vene õpetajate-seminari. Vastuvõtu-eksameil olnud ta alguses küll kartlik, öeldes isale: „Asjata oli meil siia tulla. Siin käivad rikkad, uurid taskus...“ Isa siis troostinud, et mitte sellega ei saa eksamit teha, mis taskus on, vaid sellega, mis peas.

Ja ka hiljem viibis Jakob koolivaheaegadel Verevi külas Otsa talus, kuhu vanemad olid siirdunud. Niisiis vastupidi — mitte mõisamiljões, vaid looduse rüpes möödus noore luuletaja lapsepõlv ja Tamm on alati huvi tundnud kodunurga vastu, olles seal ka hiljem väga lugupeetud. Muidu olnud Jakob lapsena vaikne ning enesesepöördunud, võtnud vähe osa teiste laste vallatustest, kuna ta armsaim paik olnud raamatute taga. Peale selle toitnud isa Aadu ta kujutlusvõimet mõnusate muinasjutude ja tõsilugudega, mida kaugemaltki kuulamas käidud. Mitmed neist lugudest on hiljem Jakobi poolt värsistatud („Sikk“, „Moksi Jõõva“, „Kurja küüsis“ jt.).

Hüppame üle vahepealseist aastaist, mis Jakobil möödusid 1883. a. alates Adavere „Eduardi“ erakooli, siis Pilistvere kihel-

konnakooli ja Põltsamaa Eesti Aleksandri-kooli õpetajana. 8. augustil 1893. a. kinnitati Tamm Väike-Maarja kihelkonnakooli juhatajaks, kelleks ta jäi oma surmani, s. o. 13. juulini 1907. Sellest tema 14 aasta pikkusest tegevusajast vaatleme mõningaid episoodide kahe ta viimase abiõpetaja Madis Reisenbuki ja Joh. Sõsteri andmete varal. (Nagu teada, töötas Reisenbuk Väike-Maarjas 1899. a. sügisest kuni 1903. a. 21. novembrini ja Sõster 1. maist 1904 kuni 1907. a.). Teadagi, et neis on kaasaeglaste mälestustele omast subjektiivsust.

Millisena kerkib meile siis Jakob Tamme kuju ta kaastööliste mälestustes? Ta on tüse mees, kaalub 8½ puuda. Kuumal ajal kannatas ta paksuse all, mis põhjustas kaudselt ka ta haigust. Tema ideaaliks oli osta talu järve kaldal, kus kuumal ajal saaks kivi otsas istuda, jalad vees. 1899. a. ostiski ta väikese talu Unikülla, kuhu ta õemees elama asus ja kuhu 1907. a. Jakobi jaoks pidi hakatama maja ehitama. Seal oleks ta siis asunud oma toodangut korraldama.

Tamm söönud palju liha ja armastanud eriti kalu. Kui mõni kalavenelane kaladega Väike-Maarja turul olnud, joosnud Tamm kas või koolitunnist alla kalu ostma. Sulatatud searasva rüübanud Tamm lusikaga leiva ja kartulite juurde, ise sagedasti räakides hane, kana ja kalkuni rasvast.

Tamm oli lühikese nägemisega, millist asjaolu ta häbenenud eriti õrnamale soole teatavaks teha. Seepärast ei julgenud ta üksi jalutamagi minna, olles alalises hirmus, et ta mõnest naituttavast möödub teretamata. Sõbrad pidanud siis talle õigel ajal külge müksama. Tehtud siis tema arvel naljagi, lastes tal ka võõraste daamide ees kübarat kergitada. Ka klassis tulnud vahel ette, et poisid kasutanud seda Tamme nõrkust ja mänginud tagumistes pinkides tunni ajal kaarte. Selle eest olnud Tammel aga kuulmine hea, kuulnud kohe, kui öeldud „pott on trump“. Peale muu olnud Tamme koolipoistel kõvasti keelatud selles alevi osas liikuda, kus tütarlaste kool asus. Ei lubatud isegi surnuaiale minna, sest seal võis tütarlapsi olla. Aga et Tamm ise lühikese nägemise tõttu kontrolli ei saanud teostada, siis võidi ikkagi surnuaial käia.

Iseloomult oli Tamm äärmiselt aus, lahke ja sõbralik. Abiõpetajatega oli läbisaamine hea, need elasid Tamme juures kostil ning perenaiseks oli Jakobi õde Mari. Suuremas seltskonnas oli Tamm väga tagasihoidlik, aga omavahel, sõprade ringis mõnikord väga elav, tegi nalja ja tsiteeris luuletusi, meeste seltskonnas isegi kahemõttelisi. Seekord oli kaardimäng moes ja Tamm

olnud hea marjase ja preferansi mängija. Tütarlastekooli juhataja Ernst Martinson, Sõster ja Tamm mänginud sageli. Tamm olnud ettevaatlik pakkuja ja „kaššides“ suur sissevedaja, öelnud ikka „Guten Morgen!“, kui teine sisse kukkus. Tükiks ajaks oli Jakob Liivi pood Väike-Maarjas Jakob Tamme sõprusringi kooskäigu-kohaks, hiljem tõmbus Tamm enesesse, jäi süngeks ja hoidus rohkem eemale. See Tamm — tüse, aeglane, oma otsustes paavstlik, tantsuvastane, häbelik — mängis koguni kaasa J. Liivi „Ordumeistris“, mida etendati tütarlaste kooli heaks. „Ülepea oli Tamm loomu poolest kaunis vaikne ja sõnaaher, iseäranis naisterahvaste seltsis,“ kirjutab ka Jürgenstein („Arvustuslised kirjatööd“, lk. 23) ja nii on see ka teiste tunnistust mööda.

Kõige traagilisem sündmus Tamme elus on ta õnnetu armulugu, mis hellahingelise ning häbeliku luuletaja pani mitmeks aastaks kannatama. Tamme sõbrad tundsid kaasa ja aitasid teda lohutada, otsisid talle uut pruuti jne., kuid Tamm tõmbus oma vanapoisilikus hoiakus naissoo halvustamise, kuigi ta oma mõrsjast iialgi ei suutnud uskuda midagi halba. Aga laseme kõnelda selle loo suuremal kaasteadjal hr. Reisenbukil (kirjas minule 2. IV 1939): „Mäletan, et kuni laulatamispäevani otsis Jakob Tamm võimalusi oma pruudiga kokkusaamiseks ja samuti paistis ka pruudi poolt tema tung pealtvaatajale silma, nagu tahaks ka pruut veel Tammega kokku saada, aga kõik see purunes, mõnikord koguni traagikoomiliselt ja õnnetu Jakob käis pea norgus ja oli trööstimatu. Ta kaebas, et tema ei suuda noore naise hingelust aru saada, ei suuda... mõista oma mõrsja käitumist, kes oli Jakobile tema südames kõik, s. o. täiuslik ideaal, kuid samal ajal mängis temaga (Jakobiga) ja tegi teda oma kaaslaste silmas naeruobjektiks. Ja see oli tõesti kurbmäng, mida ka mina nooremehena omalt poolt ei osanud endale selgitada. Noor, ilus tütarlaps, võrdlemisi arenenud ja palju lugenud, Tamme endine õpilane veab ninapidi oma peigmeest... Oletasin siis, et see on kurjasüdameline, häbematu ja hoolimatu neiu, kes Jakob Tamme ei vääri ja püüdsin seda ka Tammele selgeks teha. Kuid Tamm ei uskunud seda pörmugi, et tema pruut võiks petis ja kelm olla; ja võibolla oligi Tammel õigus, mis nüüd uute andmete põhjal välja selgitada tuleks. Kui see peaks nii olema, et õde Mari Tamme ja tema pruudi vahekorra ära rikkus oma võltsimistega, kirjade varastamisega jne., siis on ka minule korraka selge, miks sellele neiu käitumine Tamme suhtes nii ebaloomulik oli. Ja ka tema (pruut) oli siis õnnetu armastuse ohver ja abiellus teisega. Tamme soovil läksin tema pruudi laulatusele, et kuulata, kas see

tõesti „jah“ võõrale mehele ütleb. Ja kui mina kirikust (Väike-Maarja) tagasi tulin ja teatasin, et kõik on lõpetatud, siis tõi Tamm välja veinipudeli ja meie jõime ühes paari sõbraga teda mahajätnud pruudi terviseks ja õnneks... Meie, Tamme sõbrad (Jakob Liiv, kirjutaja Kook, köster Kotli ja mina) püüdsime otsida Tammele uut pruuti, aga sellest ei tulnud enam midagi välja. Tamm oli omas hinges liiga kibestunud õrnemasoo vastu...“

See on üsna inimlik, aga tabas meie luuletajat raskesti. Alma (Soop) oli ta nimi, aga Jakob ei nimetanud iialgi Alma, vaid „tema“. Luuletused, mis ta oma pruudile pühendas, on peal-kirjatatud vahel ka „Johannale“. Johanna oli aga Alma õde. Mees, kellega Tamme unistatu abiellus, olnud osavam, lasknud armastust avaldades põlvili ja suudelnud kätt. Meil ei tarvitse teada, et see mees hiljem tahtis oma naisest lahku minna, nimetas ennast poolakaks ja tahtis poolakaga abielluda. Ta mees on ka luuletajana tuntud; kirjutas „Postimehes“ „Pan Caroli“ nime all.

Tamme kodusest elust ja sõpradest on mõndagi teada, aga näib, nagu oleks veel liiga vara nende jutustamiseks. Meid võiks vahest huvitada, kuidas Tamm luuletas. Luuletamist üldse võttis Tamm tõsiselt ja kirjutas rohkem kui veerandsaja aasta jooksul suure hulga luuletusi. Meil on ta tuntud peamiselt ballaadide ning valmide luuletajana ja tõlkijana, kuid lai on ka tema lüüriline toodang. Tema luuletused on aga praegu veel enamasti laialipillatult ajalehtedes (noorpõlve toodangust on ilmunud ainult kaks vihikut „Ärganud hääli“) või käsikirjades. Sirvides neid lehekesi võime veel tänapäeval jälgida mõne luuletuse arengut ja kujunemist. Sageli mitmes eri versioonis, mahakriipsutustega, juurdekirjutustega, muudatustega, parandustega, kõrval mõnikord riimid eraldi välja märgitud, ühestainsast reast vahel 10—15 variatsiooni, — on need kirjutatud juhuslikkudele paberitele: koolitunnistustele, vihikutesse, ümbrikkudele jne., vahel pliiatsiga, enamik siiski tindiga. Reisenbuki jutustust mööda teame, et luuletusi kirjutas Tamm harilikult oma armsa vanamoelise kirjutuslaua taga, sageli öösiti. Kui und polnud ja peas tekkis mõni uus idee, kargas luuletaja kohe voodist ja asus laua taha pesu väel, sest riietumise ajal oleks mõte hajunud. Sõster räägib, et Tamm jalutanud luuletades mõnikord tuba mööda, ise liigutatud, pisarad silmis. — Näeme niisugusena Jakob Tamme Väike-Maarjas oma saalis, pimedavõitu toas, sest valgust varjasid kapikestega kirjutuslaud, kardina ja akna all kasvavad lepad...

Peale muu olnud Tamm kange sõrmevedaja. Jõumees Georg

Lurich, Väike-Maarja mees ja Tamme sõber, olnud väga õnnetu, et Tamm ta sõrme lahti tõmbab. „Igakord, kui Lurich välismaalt või kodumaa ringreisult koju tuli,“ kirjutab Reisenbuk (kirjas minule 2. IV 1939), „oli tema esimene visiit Tamme juure ja enne kui veel sõnagi oli räägitud, tõmmati sõrme. Ning Lurich oli ikka ja alati kaotajaks pooleks. Kuid ta lootis Tammest võitu saada, aga see jäi minu teada teostamata ja vaene Lurich pidi sellega leppima, et luuletaja ilmameistrist üle on.“

1905. a. sündmused kiskusid ka tagasihoidliku Tamme oma keerisesse, kuigi ta muidu ei armastanud poliitikast aktiivselt osa võtta. Tuntud „Bürgermusse“ koosoleku eel kutsuti ka Väike-Maarjas rahvakoosolek kokku. Tamm manitsenud seal rahvast ja rääkinud Vene võimu suurusest. Hiljem, teisel koosolekul Vao vallamajas oli meeleolu palju ärevam, öösiti oli põletatud ümberkaudu mõisa küüne ja rehtesid. Tarvis oli valida kaks asemikku, Jakob Liiv oli aga kui „mõisnikkude sabarakk“ oma autoriteedi kaotanud ja Tamme arvates oli rahvas juba üle sündsuse piiri läinud. Siiski katsusid Liiv ja Tamm kõnelda, kuid nad karjuti üle. Lõpuks valiti saadikuks Sõster ja viimaks andis ka Tamm kui koolijuhataja oma nõusoleku. Kui tulid karistussalgad, aetud jälle Liiv ja Tamm rahvast noomima. Nad teinudki seda, ent Vao vallast ei pekstud kedagi, ainult Porkuni moonamehed, kes rehepeksukatlast olid auru välja lasknud, saanud oma jao. Kõnelemast tulles võetud Tammel hõbe-taskukell ära ja pekstud kuuldavasti puruks. Kui Tamm valiti Vene Riigivolikogu valijameheks, ilmunud ta juurde Rakvere kreisi mõisnikkude esindaja A. von Gruenewaldt ja kaubelnud Tamme häält mõisnikkude kandidaadile. Kui Tamm küsinud, keda siis tahetakse valida, öelnud Gruenewaldt: „Just Teid!“ „Mind? Ei iialgi!“ vastanud Tamm.

Tamm oli tubli rahvuslane, ta uskus, et eesti rahvas jääb püsima ja põlgas Grenzsteini vaadet venestamise suhtes. Grenzsteini pihta on ta kirjutanud sapise satiiri „Ettenägija“, mis kärbitud kujul ilmus „Postimehes“. Kuid noorest põlvest saadik oli Tammel austus Vene suuruse ja vägevuse ees. Tänumeeles luuletas sel ajal nii mõnigi eestlane Vene keisritele oode ja ka Tamm laulis:

Hinges keeb, rõõmu teeb
 Keisri hüüd,
 Kõlab nii: „Olgu prii
 Rahvas nüüd!“
 Rahvas prii, hõiskab nii
 Rõõmu sees:
 „Keiser, Sind, tänab rind
 Looja ees!“

(Post. 1894, nr. 133.)

Tamm armastanud meelde tuletada, et Nikolai I öelnud: „Kus Vene lipp kord on lehvinud, sealt ei võeta seda iialgi maha!“ See lause olnud Tammel Venemaa püha suuruse tunnuslause. Kui Venemaa Jaapani vastu sõja kaotas, troostinud ta end sellega, et Sahhalin võetakse varsti jälle tagasi. Mis Vene oma oli, see olnud Tamme meelest murdmatu, saatuse paratamatus. Tema arvates pidi meie isamaa autonoomse rahvana mahtuma vene kotka varju alla. Ka vene kirjandus oli Tammele võistlema- tuks; ta tõlkis suure huviga Puškini „Vaskratsanikku“, lauldes „Sissejuhatuses eestikeelsele tõlkele“:

Nüüd sellest aknast välja vaatab
Nii Vene kui ka Eesti vaim...

Ta oskas „Poltavat“ peast. Kuid ärgem unustagem, et see oli siis, mil ajad ja olud olid sootuks teised kui nüüd.

Oma rahvuslikes vaadetes küll pisut Vene poole orienteeritud, kuid siiski isamaalane ja isiklikus elus sirgjooneline, ei sallinud Tamm sakslasi. „Sakslasi tema ei sallinud ja saksa keelt tema ei võtnud kunagi suhu, ei osanudki seda ka kõnelda, sest praktika puudus täieliselt, kuigi tema palju saksa keeles luges,“ kirjutab Reisenbuk. Osalt sellel pinnal arenes ka Tamme konflikt Väike-Maarja kirikuõpetajaga. Tüli alanud juba esimese visiidi tegemisel kirikhärrale. Tamm ühes oma abilisega läinud sisse kirikla paraaduksest. Pastor aga kuuldes, kes tulijad on, käskinud neil tulla kihelkonna-uksest, mis oli määratud alamrahvale. Tamm vihastunud ja läinud tagasi koju ega tulnud üldse eladeski kiriklasse. Ka pastor pole käinud kordagi Tamme koolis usuõpetust revideerimas. Ainult paar korda pidanud ta siiski koolimajja tulema kiriku- ja koolivahelise kohtuprotsessi asjus, milles muide kool jäi võitjaks.

Bernard Kangro.

JUHAN SÜTISTE ELULÄHEDANE LOOMINGU- LINE RINGKÄIK.

1.

Eestis ei leidu teist värsimeistrit, kes oleks rakendanud oma luules nüüdiskirjanduse eluläheduse ja uusasjalikkuse põhimõtteid säärase järjekindlusega, kui seda on taotelnud Juhan Sütiste (Johannes Schütz) oma loomingu esimesel kümnendil (1928—1938). Täie õigusega on elumeelses Sütistes nähtud meie uusrealistliku lüürika iseloomulikemat ja selgejoonelisimat viljelejat.

Oma toodangu algul üllatab Sütiste lugejaid sisemisest käärimisest tungleva „Rahutusega“ ja tänast Eestit kirjeldava värsiraamatuga „Peipsist mereni“. Luuletuskogudes „Maha rahu!“ ja „Kaks leeri“ asub ta üha objektiivsemalt ja süvendatumalt kujutama kaasaja ühiskondlikke elunähtusi. See realiteeditunnetus ja -vaatlus tiheneb värsipõimikus „Südasuvi“ kristallumise suunas. Samal ajal sugenevad Sütiste lüürikasse patriootilised teemad, mis leiavad lähemat käsitlust kogus „Päikese ootel“ ja poemimis „Noored partisanid“. Ta viimase aja toodang aga suundub loodusmeeleolude vaikusse, et „Sadamates ja saartes“ uusasjalikult kirjeldada matkamuljeid ja „Ringkäigus“ rahutusest taltunult, kaine pilguga tagasi vaadata senikulgetud luuleteele.

Nagu iga uustulnuka puhul, nii otsiti ka J. Sütiste esikkogu „Rahutus“ ilmumisel a. 1928 teadleva huviga debütandi võimalikke kirjanduslikke eeskujusid, seejuures mainides Suitsu, Semperi ja Visnapuu nime. Ometi oli Sütiste lüürika algusest peale niivõrd individuaalse tundesisuga ja värsirühiga, et siin võidi registreerida vaid kaudseid kokkusattumusi, mitte rohkem. Ja kui lugeda Sütiste hilisemaidki luuletusi, ei saa kunagi kõnelda otsestest välismõjudest. Ta spontaanse loomiskergusega sõnastatud värsid veerevad omaenda rütmikat rada. Võib-olla on neisse sadestunud siin-seal Puškini ja Lermontovi luule meloodilisust ja nõtkust. Suurt värsimõõdulist, osalt ka sisulist ühtelangevust tajume näiteks Sütiste „Õhtulaulus“ (kogus „Kaks leeri“) ja Lermontovi üldtuntud „Kasaka hällilaulus“, mis algab värsiga „Спи, младенецъ, мой прекрасный“.

2.

Sütiste luulesoone algnired lähtuvad sünnipärast rahutust tulvavalt eluteilt. Nagu autor oma endaotsingulises esikkogus „Rahutus“ (1928) pihib, põlvneb ta rahutuloomulisest kehvikuperekonnast ja tema noorpõlv on kulunud tundepuhangulistel revolutsiooni- ja sõjaaegadel, mis ta hinges on targatanud igavese rahutuse aimuse. Sütiste siirast tunnistust mööda oli ta ema „igavesti rändav ja rahutu naine“, samuti leegitses rahutuse lõõsk ta isas, kes läks hulkudes maailma, „kaenlan harmoonik ja huulil vile“. Sedasama painavat rahutust tajub luuletaja omaenda südametukeses, ühiskondlikes eluavaldustes ja ümbritsevas looduses.

Algusest peale köidab meid Sütiste lüürika avameelne toon. Siin pole midagi poseerivat ega kunstlikult loodut, vaid kõike kujutatakse nii, nagu see tõeliselt on olnud või nagu luuletaja

seada vahetult tunnetab. Sellest sõltuvalt domineerivad „Rahutuses“ realistlikud ained: ühelt poolt autobiograafilised teemad ja teiselt poolt aktuaalsed ühiskondlikud päevaprobleemid.

Motiivistikult mitmekülgses värsipõimikus „Rahutus“ jutustab Sütiste kõigepealt oma sünnist läinud sajandi viimse kuu 28. päeval ja vanemate sagedasest kohavahetusest enne saabumist Tartusse, kuhu jäädgi püsivalt peatuma. Tartus algas tulevase poeedi teadlik osavõtt linnakehivistut ründavaist eluraskustest — „ajalehed kaenlan, algas leiva järel maraton“. Ja juba oma 12. eluaastal andis ta „esimese lauludeõhtu aguli õllepoen“.

Sütiste vaimse mina küpsemise iga langes Eesti omariikluse rajamisaastaisse, mis olid tulvil patriotismi, revolutsioonilist tungi ja vabadusejanu. Neid heitlikke, aga kogemusküllaseid aegu käsitleb ta „Rahutuse“ I tsükliis. Siin avanevad ajalises järjestuses meile tähismomendid heroilisest Vabadussõjast: õppursõdurite rindelemine „nokatsmütsin, kõrvad kinni seot rätiga“; merekäärdu tõusnud uue riigi uljas kaitsemine lahinguväljadel; oma elu ja vere ohverdamine kodumaa vabaduse eest jm. Selle kõrval juhitakse tähelepanu poliitiliste tõekspidamiste tookordsele kahesusele: vanem poeg võitles rahvusvägede poolal sini-must-valge all, noorem poeg aga hoidis kõrgel punast lippu. See klassivõitluse antipoodsus väljendub ka „Rahutuse“ II tsükli luuletustes, milles autor käsitleb uue riigi eluvorme. Sütiste isiklik sümpaatia kuulus töörahvale, sest ta tundis, et ta oli „samast rüpest ja eost“. Nõnda vahelduvad „Rahutuses“ isamaalised tunde puhangud internatsionalistlike tunnustussõnadega, nagu need vastakad vaatekohad nõudsid rõõbiti eluõigust tolle aja ühiskonnas.

Juba esikkogus avalduvad Sütiste kui tüüpilise ühiskonnalauliku palgepooled. Ta ei tee tühjalt kõmisevaid sõnu ei patriotismist ega kosmopolitismist, vaid kujutab oma sotsiaalselt vibreeriva hingega ühiskondlikke põhiküsimusi. Ei leidu meie värsikirjanduses teist luuletust, kus eestluse võitlustee ja tuleviku tähised oleksid esitatud säärases laiahaardelises perspektiivis ja sellise tõepärasuse ning veenvusega, kui see on piirjoonestatud Sütiste poemis „Leib, rist, inimen“. Siin on esmakordselt hingestatud kõik need probleemid, mis hiljem said meie uusima kirjanduse kujutusesemeks, nagu võitlused Ümera ja Pala kaldal, Eesti vabariigi sünd ja Vabadussõda, hüüded võimu ja õiguse järele, põlevkivikaevandused ja pankade afäärid jne. Selle luuletuse puhul näib tõestuvat J. Barbaruse väide, et luule käib ees ja näitab proosale teed.

Ühiskondliku elu tuiksoone kõrval huvitasid Sütistet „Rahutuse“-ajastul „sport, armsad raamatud ja taevasina“. Üliõpilassportlasena võttis ta tagajärjekalt osa odaheite-võistlustest üliõpilasolümpiaadil Roomas, millise matka muljeil põhinevad luuletused „Üle piiri“. Puht-looduslaule ei esine värsikogus „Rahutus“. Loodusmeeleolud ristlevad siin armastuselamustega.

Kujundiliselt on värsipõimik „Rahutus“ niisama mitmealgeline kui sisuliseltki. Selle luuletuskogu aktuaalsemad ja elulähedasemad ained on sõnastatud vabavärsis. Kõigekülgne elu murrab siin tardunud vormitraditsioonid, et väljenduda suurima vaheldusrikkuse ja ehtsusega. Hoolimata autori tahtlikust püüdest sisu ja vormi ühte sulatada, pole see tal igakord täiesti õnnestunud. Kuna mõnedes vabavärsilistes luuletustes on liigselt siirdemomente ja osalt ka meeoleolusi lünki, kannatab selle all pikemate luuletodete elamuslik terviklus. Näib, nagu jätaks Sütiste siin-seal midagi olulist ütlemata, nii et lugeja ise peab täiendama autori kujutatud elamuslõngade hargnemist.

Värsside laulvat tooni tabab Sütiste kõige otsesemalt lühikestes jambilistes lauluridades, mis on neljakaupa raamitud korrapärasteks salmideks, näit. „Ma tulin rannale“, „Jään sinu juurde“, „Järelkaja“ jt. Seevastu ta vormikindlad eeleegilised distihhonid kõlavad puiselt ja monotoonselt.

Luuletuskogu „Rahutus“ ilmus ajal, mil irdriim tegi eesti kirjanduses võidukäiku. Sütiste ei kaldu küll riimiuudsuses äärmusse, aga ta esikkogus on irdriimile antud tähelepanдав koht. Uusriimide poolest on kõnesolev värsiraamat tüüpide-rohke, näit. *rinda — linna, kraavi — saani, homme — komet, mõnd — lõng, vahtu — lahku, varju — sarnu, kosmeetika — planeediga, tulen — tuulen, poen — peon, kõrrest — mõrrast, helki — kelke* jt.

Sütiste, keda ei rahulda tavalised sõnastusvõtted, püüab „Rahutuses“ taotella väljenduse värskest, kujukust ja omapära. Lausekujundeist viljeleb ta ohtrasti inversioone („komödiandi järgnes ekslev siis elu“; „käsivars rammu kel tunneb“; „rütm kevadine rahva tiivustab“). Kõnefigureide hulgast üllatavad meid esijoones uudsed metafoorid ja võrdlused: „tähtede kulu- nud krossid“; „päike kiirteboa lööb puie kaela“; „rentslid lobi- sevad“; „naer kukub kõliseden kõnniteele, rõõm puistub peokes- test ja käikseist“; „meist on kaugel elu vistrikun nägu“; „silmad küsivad kui märjad tinanööbid“; „mulle rong nagu lind vahel metsi ja põlde kvadrate“ jpm.

„Rahutuse“-aastail ei tungi Sütiste pilk veel hingeavalduste sisimasse regiooni, ta käsitleb peamiselt elunähtuste väljendus-

likke külgi. Süvenemise asemel harrastab ta fantaasialennu kõrget kaart. Ta rohkem jutustab ja kirjeldab kui loob lüürilisi elevusi. Sellest sõltuvalt laienevad ta luuletooted pikkadeks poemideks, mis koosnevad mitmest eri luuletusest, kus esineb omaette motiivistik ja värsimõõt.

3.

Sütiste teine värsiraamat „Peipsist mereni“ (1930) tutvustab meile kodumaa tänast olustikku geograafilisel taustal, nagu vihjab teose pealkirigi. Siin kohtame kainemat tooni ja objektiivsemat käsitlusviisi kui ta esikkogus. Endist kärsikut elutungi võib märgata vaid varemloodud avaluuletuses „Õine fuuga“, mis on teataval määral aine- ja vormihõimlane G. Suitsu „Äikesega“.

Kõnesolev luuletuskogu karakteriseerib siirdeperioodi Sütiste loomingulises kujunemiskäigus, nimelt ta hüvasti jättu pateetilise romantismiga ja suundumist uusasjalikku realismi. Autor kordab osalt endisi motiive. Luuletuses „Ristlained“ jätkab ta ühiskondlike sündmuste lahtirullimist ja jagab piitsutavaid pisteid kehtivale korrale. Samuti elustuvad taas autobiograafilised ained kodumälestuslikes luuletustes „Kodu“ ja „28. XII 1929“, aga märksa intiimsemas ja hellemas toonis kui „Rahutuse“ lauludes. Uued motiivid sugenevad ta lüürikasse matkaluuletusega „Suvine sõiduplaan 1929“, mille huvitavama osa moodustab värsivormiline reisukirjeldus „Tartu — Peipsi“, kus rännumuljed tihenevad haaravaks elamuseks. „Suvise sõiduplaani“ puhkepäevastele matkameeleoludele järgnevad laulusarjades „Oktoobri kilde“ ja „Novembri rütme“ psühholoogilist laadi sisevaated sügisesse valutavasse inimhinge, mis ihkab „tuulte mehiste ulgu“.

Sütiste lüürika kujundusvõtted täienevad 1929. a. korrapärasema ja klassilisema värsirakenduse suunas. Ta lausestus lüheneb ja sõnastus muutub kompaktsemaks, kõlaline instrumentatsioon aga täpsustub ja peeneneb. Uudse ja omapärase kompositsiooniga üllatavad meid tertsiin-stroofid „Kodu“ ja „Oktoobri kilde“, mille salmipaaride algusvärsid koondatakse seitsmendas ning viimses kaksik-stroofis tagasihaaravaks üldpildiks.

Jõudnud subjektiivsete elevuste ja objektiivsete vaatluste ristteele, heidab luuletaja vabavärsilises „Suviöö poemis“ veel viimset pilku omaenda tundetormilistele eluaastaile ja loob maalilisi kujutusi kodumaa taludes, randadel ja linnades pulbitsevast eestlaste terastahtelisest edasirühkimisest.

A. 1930 pääseb eluläheduse ja uusasjalikkuse printsiip Süstiste luuleloominguks täiel määral võidule. Seda uut ainevalikut ja -käsitlust peegeldavad ta puhtrealistlikud luuletooted, nagu „Auto nr. 100, tramm nr. 14“, „Hommik sepikojan“, „Vana vooimees“ ja „Pätt“, milles kujutatakse elupilte nende võltsimatu tõepärasuse, värskuse ja individuaalsusega.

Siinkohal ei saa jätta nimetamata, et värvikalt kirjeldatud luuletuse „Pätt“ sünges meeleolus, tundmatu võõra kõnetamises ja ka värsivormis võib märgata E. A. Poe üldtuntud poemi „Kaaren“ mõju. Jälgigem näiteks järgnevaid poe'likke värse:

Nõnda kaeden, mölgutaden,
põlvel jalga kõlgutaden —
korruga kui kasvand maast
laua ette võõras isand!
Kujult šarž või kiire visand,
jumal-teab kust tulnud ra'alt.

Seisab, vaatab — tuim ning trotsiv,
seisab pööramata pääd,
nagu leidnud, keda otsind.
Mõtlen: joonistajat võluks
tüüp see... Või mu endse aja
tuttav unarusse jäänd?

Kolmandas luuletuskogus „M a h a r a h u!“ (1932) esineb Süstiste pealkirja kohaselt nii mõneski suhtes võitluslaulikuna.

Elava portreemaali joonistab luuletaja oma isast, sellest põlisest töömehest, kes elu raske kandami all vajus juba noorena küüru. Edasi kujutab ta naturalistlikult nähtud argielupilte. Luuletuses „Lihaturul“ loetellakse protokollilise täpsusega lihalaudade arvutuid koormaid ja lõppsalmis esitatakse drastiline iseloomustus kontrastsest ostjapaarist — sandist ja kõrtsmikust. Kõndides tähelepaneliku reporterina „Läbi töötavate tänavate“, registreerib Süstiste kõike nähtut-kuuldu, iseäranis aga töötavaid inimkäsi. Ühiskondliku elu korralduses näeb autor kõikjal teostuvat tööjaotust: all toas loob poeet laule, ülal aga pühitakse korstnalõõre, kusjuures luuletajale jääb tunne, nagu puhastataks ka tema rinda sinna korjunud tahmast; kevadise päikesepaistega ja kohisevate vetega vabaneb lüüriku tundlev hing kõigest maailmest ja ta laulude riim puistub kui käisest, aga kojamehele, kes kõrvaldab tänavalt talvist sõnnikut, saab leitud rahast jalgade veere ja viinast riim („Tööjaotus“).

Ideoloogiliselt on „Maha rahu!“ tugeva pahempoolse kallakuga värsiteos. Kaasatuksleva hingevärinaga kirjeldab autor mahalastud proletarse poliitiku punast „Matust“, eriti kadunu ema valulikku leina. Et tööliksonna hädasid ja muresid esile tõsta, seab ta neile vastu tõusikklassi ükskõiksuse ja pillamisjanu („Riigilipu all“).

Lüürilist leebust hõõguvad peamiselt need kõnesoleva kogu värsid, milledes luuletaja sõnastab omaenda subjektiivseid mõtisklusi ja tundevirvendusi. Sellesisulistest luuletustes, nagu:

„Käsi põseki“, „Tähed murduvad“ ja „Hingetuisk“, kõrvutab Sütiste looduslikke nähtusi puhtisikuliste hingevärahtustega, et tabada loodusjõudude ja inimpsüühi vahel valitsevat sõltuvust. Sügava läbituntusega kujutab ta kindlamõõdulistes distihhonvärssides väikerahva luuletaja okkalist saatust: „Pidevalt keha siis kõverdub näruse vaesuse kätte, / vaimugi lõplikult sööb pingutav mõtetemürk“. Need süngemeelsed read, samuti osaline pessimism teisteski „Maha rahu!“ luuletustes nagu ei tahaks hästi harmoneeruda Sütiste optimistliku elutundega.

Psüühilisele väsimusele vastandab luuletaja kehalise sitkuse ja tubliduse. Sütistel pole teist värsivalimikku, kus ta lihaste pingutusvõimet ja tarmukust oleks nii ülesupitavalt käsitelnud kui kogus „Maha rahu!“. Tegevsporlasena ei pea ta koguni seda paljuks, et vaimusangarite igavikusäralist aupaistet varjutada spordivägilaste päevakajalise kuulsusega („Kevadisel avavõistlusel“).

Neljas luuletuskogu „K a k s l e e r i“ (1933) tähistab naturalistlike žanripiltide suurenemist Sütiste toodangus. Luuletaja loob meeldesöövivaid detailkujutusi kehviknoorte allajäämisest olude ränkusele („Must vanker“). Need kerjusmaimukesed naeratavad kevadepäevana vaid eluhakul („Koputus“), siis tuleb nälg neid väetikesi külastama („Õhtulaul“), nii et ainult tervemad ja elujõulisemad pääsevad koolipingile, aga neidki tabab õnetu surm („Rüblük“). Meil on küll sepsitsetud rohkesti lastelaule, aga ükski lüürik pole suutnud säärase südamehellusega käsitella kehviklapse elutraagikat, kui Sütiste seda on kujutanud. Seda sama hingestatud südamlikkust ja tundesoojust peidavad endis „Lihtsalt“ ja „Nägu“, milledes heldinud laulik-poja kiindumus oma vanemaisse leiab vahetu tõlgitsuse.

Poemis „Haamer“ katsetatakse esitada haaravat kirjeldust Peipsi-äärse talupoja Muguri elusaatusest, kuidas ta sinna metsapadrikusse käesoleva sajandi algul talu rajab ja seal tarmukalt töötades talumajapidamise õitsele viib. Muutunud olukordades aga ei suuda vanaperemees Mugur Eesti iseseisvuse algaastail uute elunõuetega kohaneda, nii et talu läheb oksjonihaaMRI alla. See Sütiste esimene poemivisand on vaid algus- ja lõpposas kunstitõhusalt värsistatud, seevastu keskmised jaod on kompositsioonilõdvad ja paiguti stiililamedad.

Ühiskondlikke probleeme selgitab poet, kes esindab 1914.—1920. aastate maailmavaatelises murrangus valminud vabameelset generatsiooni, „Kahe leeri“ kolmandas ning viimases osas. Mehise ja jõulise elutunde nimel lausub ta võitluskutse udusele

ja haprale vanale maailmale. Teda kui uusasjalikku eluründajat ei rahulda nooreestlaste omaaegsed teadlikud vorminikerdused ega eluvõõrad vaated, ta propageerib vastseid, elulähedasemaid tõdesid. Olles vanema generatsiooniga leppimatu kirjanduslikes tõekspidamistes, ei keela Sütiste vastasleerlastele tunnustust ühiskondlikul areenil.

Kui jälgida Sütiste lüürika vormielementide kujunemist kogudes „Peipsist mereni“, „Maha rahu!“ ja „Kaks leeri“, võib siin tähele panna järjekindlat edenemist mõttetihedama, rütmikama ja kõlalisema väljenduse poole. Aasta-aastalt vabaneb ta värss paljusõnalisusest ja liigseist kordustest ning mõte saavutab enam värvikust ja konkreetset. Vabavärss, mis luuletuskogus „Peipsist mereni“ on kõrvale jäämas, elustub uuesti värsivalimikus „Maha rahu!“, aga kogus „Kaks leeri“ peab ta lõplikult alla vanduma kindlamõõdulistele stroofikujudele. Sütiste irdriimistik võidab järjest juurde kõlalist täpsust, ehkki vahel esineb ka väiksemaid libastuvaid tagasiminekuid. Järk-järguliselt kaovad ta luulest inversioonid, andes ruumi tavalisele sõnajärjestusele.

4.

Uus järk Sütiste luuleloomingus algab ta viienda värsipõimikuga „S ü d a s u v i“ (1934), kus meid üllatab uudne ainestik ühes peaaegu tundmatuseeni muutunud käsitusviisiga. Endisest impulsiivsest luulenatuurist on saanud kaine välisnähtuste vaatleja, kes turistipilguga kõike kuuldav, nähtavat ja liikuvat suksedeerivalt jälgib ja hiljem oma matkamuljed võimaliku täpsusega pildistab. Ta kujutusesemeiks on enam linnade fassaadid ja maastike profiilid kui seal rühkivate elanike psüühilised palgepooled.

Meie pealinnast joonistab Sütiste tsükliis „Vana Tallinn“ 14 omapärast žanrimaali, mis oma detailides on kontuuririkkad, üldpildistuses aga jäävad ähmaseks. Kirjeldades Dalmaatsia randu ja „Kroaatia motiive“ ei taba autor igakord individuaalset ega tüüpilist, mistõttu need maastikupildid ei oma tarvilikku eritunnuslikku varjundit. Paremini on tal õnnestunud portreeiseloomustus „Vana türklane“.

Omaette seisavad kõnesolevas kogus toonast ja tänast rahvuslikult mõtestatud Eestit kujutavad luuletused „Pööriöö!“ ja „Uueks tõusuks“. Nende hümniliste laulude patriootiline pateetika on seoses autori isamaalise kreedoga, mis avaldus juba „Rahutuse“ luuletooteis.

„Südasuve“ värsitehnilised võtted on märksa piiratumad ja kindlajoonelisemad kui Sütiste varasemas loomingus. Strooftüüpide arv on selles kogus kahanenud miinimumini. Kõigis tsükleis domineerib neljarealine salm jambilise värsimõoduga, mis pikapeale muutub monotoonseks. Seda üksluist rütmi ja talunud sõnastust elustavad üksikud daktüülilised ja vabavärsilised luuletused, nagu „Hüpe kõrgusesse“, „Pööriööl“ jt.

Kuuendas luuletuskogus „Päikesee ootel“ (1935) tihe- neb ja selgineb Sütiste isamaaline tunnetus, tuginedes vaimsuse ideoloogiale, jõuliseks elamuseks. Nagu luuletaja pateetiliselt lausub oodilises ülistushümnis „Muld, sõna, raud“, võib mulla- saak hävida rahes ja tormis, samuti on raud alati roostetumise ohus, kuid vaimu võimsus püsib sajandist sajandisse. Sütiste sünnipärasest iseteadlikku püstihoiakut ning hoidumist käpilkäi- misest kätkeb ajavaimuline luuletus „Kevade meeoleu“.

Kõnesoleva luulevalimiku pärisala moodustavad realistlikud looduslaulud, milles on vähe lüürilist tundlemist, seda rohkem aga muljeid, liikuvust ja tegevust. Ükskõik kuidas Sütiste loo- dusega kokkupuutesse astub, kas küttijana, sportlasena või töö- mehena, ikka veetleb teda looduslik ümbrus, mis terastab ta ta- het ja tõstab tuju. Talle tundub kevaditi, nagu elavneks inimsü- dame-tukse ühes tärkava loodusega („Taastulek“). Seesama süm- paatiahellus, mis meid liigutas Sütiste proletaarses luules, vä- releb ka ta tundlikus poolehoius loomadele („Jänes“).

Värsiraamatu „Päikesee ootel“ stroofi- ja värsivalikus kordu- vad peamiselt seniviljeldud kujundusvõtted. Autor on jäänud peatuma korrapärase värsiehituse juurde, samuti viljeleb ta en- dise agarusega irdriimi. Luuletuses „Päikesee ootel“ elustab Sü- tiste paarirealise lisandusega G. Suitsu ideelaulu „Kõik on kokku unenägu“ stroofirakendust.

Vabadussõja aineil on Sütiste loonud 158-leheküljelise poemi „Noored partisanid“ (1935), milles antakse kuju tähtsaimaile momentidele meie sangarlikust vabadusvõitlusest: Aidu lahing, Tartu vallutamine, ägedad heitlused Paju liinil ja sõda landesvääriga Võnnu all. Poemi tegevustiku kandjaiks on Tallinnast pärinevad õppursõdurid Jaak ja Jass, kes 1918. a. det- sembris lähevad vabatahtlikena rindele ja seal vaprasti võit- levad kuni Vabadussõja võiduka lõpuni. Peale nende koolipois- test sõjasangarite, kelle karakterijooni lähemalt ei valgustata, esi- tatakse poemis tõelisi Vabadussõja kangelasi. Julius Kuper- janovit esindab „Noortes partisanides“ leitnant Mõru oma tun- giva pilguga ja raudrahuliku näoilmeaga. Soomusronglast Partsi

on kujutatud pika ja kuivetunud kapten Kikkana. Väejuht A. Irv on nimetatud poemis kapten Hundiks, kes langes Valga rindel, „näol õnnis rahuilme“. Vihjamisi mainitakse sõjavägede ülemjuhatajat, „kelle näol on avar joon“, ja kindral Põdderit Karu nime all ta sõjameheliku naljatooniga.

Üldiselt jääb Vabadussõja kangelaste iseloomustus „Noortes partisanides“ pinnaliseks ja kahvatuks. Paremini on autoril õnnestunud lahingustseenid, mis on pinevalt ja hoogsalt kirjeldatud. Kõnesolevat poemi tuleb hinnata kui elavalt ja kompositsioonikindlalt kujutatud värsivormilist läbilõiget Eesti Vabadussõjast.

Sütiste seitsmes luuletuskogu „S a d a m a d j a s a a r e d“ (1936) pakub peamiselt loodus- ja rännulaule, mille taustaks on autori isiklikud matkamuljed. Luuletajat õhutavat rändama seesama kaugusejanu, mis tõi eestlased Läänemere kaldaile („Kauge kutse“). Oma matkast esitab ta ühelt poolt üldlaadilisi merelukutusi luuletustes „Merel“, „Idamerel“ ja „Puhkaval ookeanil“, millede elamulõngad ei põimu tihedaks koeks, ja teiselt poolt haaravaid üksikpildistusi läbipaistmatust udutihnikust, mis sulle merel laevad teadmatuse müüri („Udu“), Taani kirjanduslooliselt kuulsast Helsingõri lossist, kus on ikka veel kummitamas Hamleti kõhkluse-aim („Sõit kitsuses“), ja Hollandi viljarikkalt rannikult, mida piiravad veevoogusid taltsutavad tammid („Madalmaade rannal“). Kirevaks muutub muljetemaaling, kui luuletaja mitmekesisis värsimõõdus piirjoonestab maailmalinna Londoni õhtust panoraami, jäädes vaatlustes perifeersele pinnale („Õhtune maailmalinn“). Alles tormiga mühisev meri inspireerib Sütistet veeretama värsse talle omase temperamendikusega („Täitmatu haud“). Et saavutada rütmilist vaheldust, poolitab ta salvide alguses ja lõpposas paar värssi kahele reale, näit.:

Meri nutab,
meri kohab,
nutab vaikselt nagu laps.
Täitmatuma haua kohal
pikka vaikib vete sapp.
Laine uinutades ruttab,
vaatepiiril
hõõgub koit —
tühja paadi randa triivib
ulgumerelt tuulte soik.

Välismaisele vaatepildistikule lisanduvad „Sadamate ja saarte“ teises tsüklis kodumaised meeolud. Luuletaja kiindub oma kodukuruses niihästi valutava kui ka rõõmutseva südamega. Ta rind valuleb, et ta pole olnud küllalt teovõimas („Mõtted“),

aga julgustub talvisest kargusest („Talvine selgus“) ja kevadisest taastärkamise õnnest („Virguv mets“).

Põuasest suvest loob Sütiste huvitava looduspildi „Seitsmenna-päeval“, seejuures najatudes muinasloolisele motiivile seitsme laisa venna kõrbemisest. Naturalistliku lopsakuse ja värskusega kujutab ta pisipörsakeste olemust ja tegumoodi päikesepaistel lamava emise ümber („Pörsad“).

Kaheksandas värsiraamatus „Ringkäik“ (1937) kesken-dab Sütiste peatähelepanu oma puhtisikulistele elamustele. See nukker ja pessimistlik toon, mis varjutas osaliselt „Sadamate ja saarte“ tundelaule, tiheneb siin paiguti süngeks resignatsiooniks. Luuletajale tundub, nagu oleks ta eluhoone „tühi kui sara, /kust läbi löövad vihmahood ja tuuled“. Ta märkab, et paljud ideaalid, mille poole ta rühkis, on jäänud teostamatuks. Masendav pessimism muudab poeedi tunde hellaks ja sapiseks. Märganud kaasajas väärnähtusi, ei suuda ta tagasi hoida oma irooniat. Ta sarjab seljataguseid lööke („Närusus“) ja mõnitab välise hiilguse jahti, pilkeliselt sõnutes: „Kel ajus ainult suured tähed, / sel sõna kolksub nagu krapp. / Nii mõnelegi sobiks pähe / tsilindri asemele kapp“ („Õilishingedele“).

Kireküllasemad ja haaravamad elamused on kõnesolevas kogus väljendatud paindlikus vabavärsis ja mõttetihedais pikemais stroofes. Silmapaistvaid saavutusi sel alal on jõuline luuletus „Loomulik pöörasus“, milles haruldase dünaamikaga ja diskreet-susega kujutatakse armukirgede möllu. „Ringkäigu“ looduslau-ludes kirjeldab Sütiste nagu varemgi isiklikult tähelepanud muljeid. Seekord on ta vaatlusesemeks Soome põhjamaine loodus oma karmuse ja tagasihoidlikkusega. Rahvalaululisi stiilivõt-teid kasutades loob Sütiste mänglevatoonilise meeleoluka laulu „Saunas“, milles elustuvad maailmakuulsusele pretendeeriva soome sauna mõnusused.

Luuletuskogu „Ringkäik“, milles autor teeb kokkuvõtteid ja heidab põgusat pilku oma senisele toodangule, on nagu piiripostiks ta loomingus. Tunnustades siiralt oma viimaste luuletuste tundmuslikku taltumust ja neisse osaliselt sügenenud tühja kujunduslikku kõminat, sõnastab Sütiste järgnevad ennustuslikud ja paljutäenduslikud värsid:

Las tulla su kätesse ajuti sorg,
mis heledaid ridu ei palmi, —
võib-olla et sellest vaikusest kord
uus äike prahvanguks valmib.

Vaadeldud teisel loomingujärgul (1934—1937) seisavad Sütiste toodangus esikohal looduslaulud, mis pakuvad muljeterik-

kaid maastikumaale. Ta kujutab looduslikke impressioone ja nende vastukajasid omaenda hinges sellesama uusasjalikkusega, mis on iseloomulik tema ühiskonna- ja elamuslüürikale. Romantilised elevused virvenduvad õige nõrgasti ta karmtöelises loodusluules.

Värsitehniliselt muutub Sütiste luule viimaseis värsikogudes stabiilseks. Ta lüürilistes lauludes pääseb võidule korrapärane jambilis-anapestiline värss, poemides aga domineerib neljalgne trohheus. Vabavärss leiab kasutamist vaid hoogsais meeleolulauludes. Kuigi eesti tänapäeva lüürikas on uuesti eluõiguse saanud täisriim, on Sütiste oma loomingu kümnendi kestel jäänud truuks irdriimile, seejuures viljeldes puhtaid riime vaid muu seas. Üldse jääb ta luules riimikõlavus varju jõulise rütmi kõrval.

Eluläheduse printsiipi on Sütiste kõige tagajärjekamalt rakendanud oma ühiskondlikes luuletustes ja poemis „Noored partisanid“, kus objektiivses valgustuses kajastuvad meie oma-riikluse eluavaldused aastast 1918 kuni tänini, eriti aga Vabadussõda ja linnakehvistu elutingimused. Realistlikult on ta kujutanud ka oma elusaatust, isa-ema ja lapsepõlvkodu. Autobiograafilisi sugemeid kirjeldab Sütiste niivõrd detailselt ja tõetrult, et sellest piisab ta maise matka mõistmiseks.

Tavaliselt käsitatakse lüürikat kui romantilist luuležanri. Sütiste luuletodang on aga ehtsaks tõenduseks, et poeesias võidakse mitmepalgelist tõsielu pildistada niisama kunstitõhusalt ja asjalikult kui proosas.

K. Mihkla.

TÜTARLASTE LUGEMISVARAST.

Tütarlastele määratud lugemisvara moodustab vaevalt 10% meie laste- ja noorsookirjandusest. Seda pole just palju; vaevalt siiski tarvitseb kurta tütarlaste-raamatute arvulise vähesuse üle: nii poiss- kui tütarlastest peavad ju kasvama inimesed, ühes ja samas maailmas tuleb elada nii poistel kui tüdrukutel, — igakülgselt peavad seepärast nii poisid kui tüdrukud seda maailma tundma õppima. Ei ole soovitav ega lubatavgi sundida tütarlapsi lugema ainult tütarlaste-kirjandust: selline ühekülgsus oleks vaimselt niisama kahjulik kui ühekülgne toitlustus kehaliselt.

Raamatu ülesandeks on kasvavale lapsele anda elamusi, mis

arendaksid fantaasiat, õilistaksid meelsust, edendaksid kõlblust, õpetaksid inimesetundmist ja elutarkust; hea raamat on seepärast hea nii poiss- kui tütarlastele. Sellest täiesti teadlik olles ei tohi kasvataja ometi tütarlaste (ega poistegi) puhul sattuda ühekülgseesse liialdusse teiseski suunas: ei tohi unustada tütarlapse loomupäraseid vaimseid ja hingelisi erinevusi. Arendamist ja õilistamist nõuavad need erinevusedki, — muuseas ka vastava lugemisvara abil. Tähtsam kui raamatute arvuline hulk on siin raamatute sisuline ja vormiline v ä ä r t u s. Ja selles mõttes jätab eesti keeles praegu olemasolev tütarlaste-kirjavara kahjuks küll veel mõndagi soovida. Kahetsusväärne on juba see, et tütarlastele määratud raamatud on enamasti tõlketeosed, milledest parimadki kujutavad võõraid olusid ja võõraid elutingimusi; eesti oma laste- ja noorsookirjanikud kirjutavad tütarlastele harva ja pooljuhuslikult.

Nagu lasteraamat üldse, nii peab ka tütarlaste-raamat arvestama oletatava lugeja vanust; iga raamat ei kõlba igale tütarlapsele. Tarvidus oma eri raamatu järele kasvab ühes aastatega; kõige suurem on see murdeas, et siis jälle vähehaaval kahanema hakata. Väikelapse-eas huvitab tütarlast peaaegu kõik see mis poissigi: needsamad mängud, needsamad mänguasjad ja needsamad raamatud. Normaalne laps ei vaja selles eas palju mänguasju ega ka palju raamatuid; olgu ta poiss- või tütarlaps — neljast-viiest raamatust peaks talle jätkuma (muidugi tuleb neid raamatuid kinkida ükshaaval, mitte korraga). Kui oletada, et raamatud valitakse meie algupärasest väikelaste-raamatute sarjast „Kuldne Kodu“, siis võiks väike-tütarlapse esimene raamatukogu sisaldada sellised raamatud, nagu: „Juss oli väike peremees“ (tekst: E. Enno, pildid: R. Kivit), „Viisk, põis ja õlekõrs“ (tekst: A. Piirikivi, pildid: R. Kivit), „Sõnakuulmatud karupojad“ (tekst: „Laste maailmast“, pildid: H. Valtman) ja „Pereema Aino“ (tekst: E. Treffner, pildid: R. Kivit), milledest ainult viimane on kirjutatud eriti tütarlastele. Tegelasteks on siin väike Aino, kaks nukku, mängukaru, koer ja kaks kassi; sündmustik riivab kõiki umbes nelja-aastase tütarlapse eri huviseid. Etteheiteid võiks teha vaid vormilisele küljele: raamat sisaldab liiga palju sõnu, mis on väikelapsele arusaamatud („askeldab“, „rahmeldab“, „võrratu“, „lakkab“; ka väljendus „tulist jalu“ tekitab väikelapsele raskusi). Praegu olemasolevaist väiketütarlaste-raamatuist on see siiski parim oma konkreetse sisu ning asjaliku ainekäsitleusega.

Konkreetsus, range asjalikkus peab valitsema igas lasteraamatus, eriti aga tütarlaste-raamatus, kuna tütarlapsed juba loomult kalduvad unistlema, tõsielu oma kujutlustes ilustama. Õige varakult on tütarlapsed huvitatud muinasjutudest, millede sugemeid nad meelsasti üle kannavad oma isiklikku ellu. Muinasjutu asjalik väline vorm olgu sillaks tõelise ja ebatõelise vahel, kaitstes last uppumise eest tõsielu halvustava või vihkava fantastika sohu. Üleminekuajal väikelapse-east lapseikka kipub sageli mõni üksik muinasjutt saama lemmikuks, millesse end nii sisse elatakse, et meelsasti asetatakse iseennast selle peategelase kohale. Kuna see aeg ühte langeb esimeste lugemiskatsete ajaga, siis on lemmik-muinasjuturaamat väga sobivaks esimeste lugemisharjutuste raamatuks, eriti kui see on meeldivalt ja lapse ilutunnet rahuldavalt illustreeritud. Selliseks raamatuks võiks kuue- kuni seitsmeaastaste tütarlaste puhul olla näit. „Piibelehe neitsi“ (tekst: A. Kitzbergi järgi, pildid: R. Kivit), õige paljude eesti väike-tütarlaste armastatuim raamat.

Mida enam väike-tütarlapsele meeldivad muinasjutud, seda vajalikum on leida talle mõjude tasakaalustamiseks mingi sisult ja vormilt hea tõsielu käsitlev lemmikraamat, mis üsna lihtsalt, kuid ilma labasustesse laskumata või kuivusesse kaldumata kirjeldaks temaealiste igapäevast elu ja tavalisi toiminguid. Oma otstarvet täidab tõsielu kujutav raamat vaid siis, kui ka selle peategelane on seevõrd meeldiv ja huvitav, et laps hakkab iseennast temaga identifitseerima — et ta peategelase tõmbab oma mängudesse ning unistustesse. Selliseid raamatuid on kogu maailma väiketütarlaste-kirjanduses kahjuks üsna vähe; sisuliselt päris häidki väiketütarlaste-raamatuid rikub harilikult vildakalt kujutatud elupilt või magus-lääge jutustuslaad, tütarlaste-kirjanduse suurim ja soovimatuim eba-voor. Üks lausa ideaalne raamat kuue- kuni kaheksa-aastasele, väikelapse- ja lapseea piiril seisvaile tütarlastele on eesti keeles õnneks olemas: Joyce L. Brisley „Miia-Milla-Manda“, tõlkinud G. Pärn. Raamatu autoriks pole küll eestlane, kuid see on nii hästi eestindatud, et selle võõras päritolu last ei sega. „Miia-Milla-Manda“ taoline värske raamat on positiivne tütarlaste-raamat parimas mõttes oma meelsuselt ja põhitoonilt — raamat, mis lapse siseilma peab rikastama, kui see õigel ajal tema kätte satub.

Väikelapse-east lapseikka jõudnud tütarlaps kiindub harva ühesse või kahesse lemmikraamatusse. Mida rohkem ta lugemiskunstis koduneb, seda enam igatseb ta vaheldust raamatuist

saadavais muljeis. Selles eas loetakse võrdlemisi palju ja valimatult; valikutegijaks peab olema kasvataja, kelle ülesanne sellealiste tütarlaste juures on väga vastutusrikas, kuna ses eas hakkab kujunema noore lugeja maitse ja suhtumine kirjandusse. Raske on kasvatajal kontrollida kõike, mida sellealised, juba koolis käivad tütarlapsed loevad; palju kergem ja otstarbekohasem on arendada laste endi kriitilist meelt vastavate vestluste varal, õpetades neid varakult vahet tegema lihtsa ning usaldatava väärtkirjanduse ja sihilikult ühekülgse, liialdava ning ülespuhutult magusa kirjandusliku surrogaadi vahel. Kui lapse arvustusvõimet on õiges sihis arendatud, siis ei tee suurt kurja ka juhulik halva kirjanduse lugemine noorusliku uudishimu tõukel.

Nagu juba algul nimetatud, ei ole kuidagi soovitav sundida tütarlapsi lugema ainult tütarlaste-kirjandust; mida mitmekesisem on üheksa- kuni kahesteist-aastase tütarlapse lugemisvara, seda paremat mõju avaldab lugemine tema vaimsesse arengusse. Eeskätt tütarlastele määratud raamatud olgu vaid täienduseks muule, üldisemat laadi kirjandusele. Arvesse tuleksid esijoones algupärased tütarlaste-raamatud: umbes üheksa-aastastele Agnes Kauts-Vesilo „Juss ja Maarja“, umbes kümneaastastele Valve Saretoki „Kiki suur suvi“, kümne- kuni kahesteist-aastastele Helmi Mäelo „Salme astub ellu“ ning „Soohti Liine“ ja Valve Saretoki „Sinistkirja nukulapp“. Neist on Tallinna linna keskraamatukogu juures oleva noortekogu andmeil esimene võrdlemisi väheleotav; teiste loetavus on keskmine; kõige loetavam on lapseealise tütarlapse raamatuist Irma Truupõllu muinasjutt „Rohelise päikese maa“, võrdlemisi rahuldav jutustus kahe nuku seiklustest. Erapoolelt vaadates on „Kiki suur suvi“ ja „Salme astub ellu“ märksa paremad kui „Rohelise päikese maa“, mille kõrval muinasjutte eelistavate tütarlaste tähelepanu tuleks juhtida prantsuse lastekirjandusest laenatud muinasjutule „Juta tuhande soovi maal“ (André Maurois' järgi ümber töötanud H. Aspel), mis sisaldab ilusat huumorit, tavalises tütarlaste-kirjanduses enamasti hoopis puuduvat, kuid just tütarlaste-raamatus väga tervitatavat elementi.

Tugeva pöörde toovad tütarlapse tundeisse, vaateisse ja meeleoludesse murdeaastad; seni mõnuga loetud raamatute vastu muututakse äkki ükskõikseks või suhtutakse neisse üleoleva halvustusega. Murdeale lähenevas tütarlapses ilmneb kõigepealt senisest veel tunduvalt suurem nõudlikkus sünd-

m u s t i k u suhtes: raamatus peab olema võimalikult palju tegevust ja juhtumusi; loetakse Johanna Spyri „Väikest Heidit“ ja Karin Michaëlise „Bibi“-sarja, milledest esimene siiski ei paku täit rahuldust oma vanamoelisusega (raamat ilmus algkeeles 1881. aastal), teine aga häirib hellaksmuutunud iseteadvust paigutise teeseldud lapsepärasusega. Mõnd aega ollakse huvitatud oma- ja välismaade k o o l i e l u kirjeldavaist raamatuid: Helmi Mäelo „Teras“, Dorothea Moore'i „Fenella esimene kooliaasta“ ja Evelyn Sharp'i „Noorim tüdruk koolis“, kuid sellisedki teosed ei paelu kaua. Üha enam kerkib esile huvi r o m a n t i l i s t e seikade vastu, eelistatakse teoseid, mis nii või teisiti puudutavad armuelu: Louisa Alcott'i „Väikesed naised“, Eleanor H. Porter'i „Pollyanna“, Jean Webster'i „Pikakoivaline isa“.

Kergesti-ärrituva, ülitundelise, sageli halemeelsusse ja enesehaletsusse kalduva, hõlpsasti-mõjutatava murdealise tütarlapse lugemisvara üldlaadist oleneb väga palju; a s j a l i k u l, tõetruul ja inimesetundmist ning elutarkust avardaval kirjandusel on just selles eas äärmiselt tähtis osa täita. Kuna ses eas tütarlapsele tema enda isik tundub ülitähtsana, siis peab kirjandus aitama tal leida õiget kohta teda ümbritsevas elus, äratades ja teritades ühtekuuluvustunnet kodu ning ühiskonnaga, pidurdades isekat nõudlikkust ja hellikut eneseülehindamist. Murdeas kaldub tütarlaps rahuldamatusele ja tujukusele, kompenseerides endale tehtavat arvatavat ülekohut („keegi ei mõista mind, kõik on halvad, ma väärin kaugelt rohkem hüvesid, kui mulle osaks saab“) fantastiliste unistustega; mida vähemal määral selleealist tütarlast tema enda elukeskus rahuldab, seda suurema innuga sukeldub ta elupilti vildakalt ja v ö l t s i l t käsitlevate raamatute „ilusasse“ maailma. Kasvataja kohuseks on selgitada, kui väheusutatavat ja väheusaldatavat elupilti pakuvad sellist tüüpi „ilusad“ raamatud nagu F. H. Burnett'i „Väike printsess“, mis nõrga tahtejõuga, rahuldamatuis noortes kasvatavad kibestunud meelelaadi ja põgenemist tõsielust kujuteldavasse paremasse, unistuste-maailma. Vastukaaluks elupilti vildakalt ja võltsilt kujutavaile raamatuid võiksid olla sellised usutavuse piiridesse jäävad, üldjoontes tragisid tütarlapsi kirjeldavad raamatud nagu Dorothea Moore'i „Kuus vaprat tütarlast“ või L. Alcott'i „Väikesed naised“; viimane on küll natuke vanamoeline, kuid omab erilist väärtust seetõttu, et siin tähtsat, kuigi mitte esiletükkivat osa mängib kirjeldatavate tütarlaste t u b l i e m a. Õigest perspektiivist nähtud positiivsel e m a - k u j u l on tütarlaste-raamatus tohtu suur kasvatuslik tähtsus; muidugi ei tohi ema-kuju sisaldada vähimatki tendentslikku kõrvalmaiku.

Varem kui poeglapsi võib tütarlapsi juhtida noorsookirjanduse juurest täiskasvanute-kirjanduse juurde, algust tehes maailmakirjanduse mõnede klassikutega. Ideaalseks lektüüriks 14—15-aastastele tütarlastele oleks Charles Dickens'i „David Copperfield“ oma üliarvuka ja väga mitmekesise nais-tegelaste galeriiga ja haruldaselt puhta armuelu kirjeldusega. „David Copperfield“ ei paku arenevale tütarlapsele mitte ainult väärtuslikke elamusi, vaid on väga sobivaks teejuhiks naiselike tunnete ja naiselike kohuste erimaailma, käsitelles kõiki naiselikkusega seotud nähtusi väga mitmekesiseilt vaatekohtadelt. Ühtlasi tutvustab „David Copperfield“ oma üliarvukate mees-tegelaste kaudu ka meestemaailma häid ning halbu külgi, avardades kodu kitsas ringis saadud kogemuste-tagavara ning avades hoopis uusi vaatevälju.

Murdealised tütarlapsed kalduvad sageli liiglugemisele, nn. raamatute-neelamisele; pole seepärast soovitatav suuri, mitmeköitelisi teoseid neile korraga kätte anda. Kui pealiskaudne lugeda-ahmimine kord harjumuseks on saanud, siis on enam kui raske seda välja juurida; maast-madalast peab tütarlaps õppima raamatusse süvenema, iga lehekülge ja peatükki läbi mõtlema, — muidu võib lugemishimulisest arukast lapsest kasvada pinnapealne ja ebamõistlik naine: üks neid lugemismasinaid, kes tühjust ja rahutust tajuvad, kui neil mitte viit-kuut romaani kodus varuks pole, kuna nad 400—500-leheküljelise raamatu paari tunni taga taotsevad „läbi lugeda“.

Kasvaval tütarlapsel peab vaba aja täiteks peale lugemise muudki huvitavat tegevust olema, kõige loetu üle aga peab ta varakult harjuma üksikasjaliselt mõtteid vahetama, — ainult siis on mehaaniline liiglugemine välditav. Mõnel määral aitab liiglugemise-ohu eest hoida ka isikliku raamatukogu omamine, mis võimaldab heade ja tuumakate raamatute juurde korduvalt tagasi pöörduda, neist üha uusi väärtusi leida. Et isiklik raamatukogu tõesti kasvatavalt ja harivalt mõjuks, selleks peab raamatute valik isiklikku raamatukogusse olema otstarbekohane ning asjatundlik. Ajaviiteraamatuid ei tarvitse isiklik raamatukogu üldse sisaldada; ka liiga suur ei tarvitseks see olla. Nagu iga isiklik raamatukogu, nii peaks tütarlapsegi isiklik raamatukogu sisaldama neid teoseid, mis raamatukogu omaniku isiklike huvisid ja vaimseid erivajadusi enim rahuldavad.

Proosateoste kõrval peaks tütarlapse raamatukogu tingimata sisaldama ka emakeelseid luuletuskogusid (alates Koi-

dula ja Anna Haavaga, lõpetades Kersti Merilaasiga); veelgi tähtsam kui proosateoste puhul aga on siin raamatute asjatundlik ja hea valik. Lubatavad on vaid sellised luuletuskogud, mis tütarlapse tundeelu õilistavad ja maitset arendavad; keelatud on igasugune sisutu sõnakõlin ja laialivalguvalt mulisev meeoleolutesemine. Laitmatu vormi tähtsust ei saa kasvatuslikust vaatekohast iialgi ülehinnata — tähendab ju vorm distsiplineeritust, ranget eneseohjendust, isiksuse kujunemise paratamatut eeltingimust. Iseseisvalt mõtlev, tugev isiksus on ju kasvatustöö eesmärgiks; lugemisvaragi peab olema vahendiks selle sihi taotlemisel, olgu siis tege- mist poiste või tütarlastega.

M. Sillaots.

EESTIKEELNE RAAMAT NÕUKOGUDE VENES.

5.

3

Eestikeelsest raamatust, mis on ilmunud Nõukogude Venes, moodustab kolmanda suurema liigi ilukirjandus, 120 raamatut, mis sealsest üldisest eestikeelsest raamatutoodangust moodustab 14%.

Seda ilukirjanduslikku toodangut võiksime vaadelda kolmes osas. Esimeses käsitleksime teoseid eesti kirjanikelt, sealse terminoloogia järgi „kodanlistelt kirjanikelt“; teises Nõukogude Vene eestlaste kirjanike töid ja lõpuks tõlkeid eesti keelde.

Esimesse ossa kuuluvad vaid kolm väljaannet. „Kodanline rämp“ ei kõlba lugemismaterjaliks, nagu seda Ed. Päll oma „Kirjandusloolises lugemikus“ (6. õppeaasta, 1933) kinnitab: „XIX sajandi ja XX sajandi alguse eesti feodaalne ja kodanline kirjandus on oma suuremalt enamuselt ideoloogiliselt meie Nõukogude Liidu eestlastele vastuvõtmatu.“ Ka eestlasest ideoloog Hans Pöögelmann kirjutab: „Ei ole ammugi mitte küllalt mõnda kodanlikku kirjandustoodet kui — kodanlikku paljastada; on tingimata vaja paljastada tema kui võitlusteguri tähtsust ja osa, on vaja aktiivselt selle osa purustamisele asuda; arvustus peab aktiivne võitlus ideoloogilisel rindel olema: arvustus ei pea mitte ainult vastast paljastama, ta peab võitlust selle vastase vastu organiseerima“¹⁾. Ei piisa mitte üksi eesti „kodanliste kirjanik-

1) H. Pöögelmann, Kirjanduslikult rindelt, lk. 3. Leningrad, 1933.

kude“ tööde N. Vene eestlaste kätte sattumise takistamisest, sest see nagu iga muugi kirjasõna sissetoomine ei ole lubatud, vaid astutakse aktiivselt võitlusse selle „vaenlase“ vastu. Alles paljastamise, materdamise ja võitluse kaudu saadakse anda uus suund. Niisugune on taktika kõigil aladel ja ka enamliku kirjanduse rajamisel.

Need paar-kolm väljaannet, mis eesti kirjandusest on pääsenud kommunistlike eestlaste kontrolli ja sõela alt Venemaal asuvate eestlaste kätte, on Juhan Liivi „Käkimäe kägu“, mis toob peale pealkirjas märgitud jutustuse sama autori teise jutustuse „Peipsi pääl“, edasi Fr. Tuglase „Hingemaa“ ja siis veel Juhan Hurda toimetatud koguteos „Ilulugemised I“, kus leidub peale kommunistlikkude autorite Fr. Tuglaselt „Meri“ ja „Kolgata teel“, A. Kivikalt „Revolutsioon“ ning G. Suitsult, J. Liivilt, J. Barbaruselt ja A. Allelt luuletusi.

Kui siinkohal mainida veel ka õpperaamatute osas vaadeldud „Kirjandusloolisi lugemikke“, kus 6. õppeaasta õppekava kohaselt on toodud ka eesti kirjandusest töid, siis on see ka kõik, mis sellelt alalt N. Venes eestlastelt olemas. Seejuures on teada, et needki paar väljaannet on võinud ilmuda 1922. ja 1923. aastal, sest enamlikul valitsusel ja tegelastel ei olnud paaril aastal mahti lähemalt tegelda kultuuriküsimustega, kuna käis veel frontidel võitlus, oli segadusi sisemaal jne., ja on küsitav, kas needki üksikud teosed hilisemal ajal oleksid enam sõelale jäänud. Kirjandusloolistesse lugemikesse võetud tööd aga on varustatud oma-moodi kommentaaridega ja toodud peamiselt selle eesmärgiga, et näidata „elu varjukülgi“ ning seda, kuhu kodanlikud kirjanikud koos kodanlusega aitavad viia töötavaid klasse.

Muu osa väljaandeid eestikeelsest ilukirjandusest N. Venes jaguneb peaaegu pooleks nõukogude eesti kirjanike ja eestikeelse tõlkekirjanduse vahel.

Kes on siis need eesti kirjanikud enamlikul Venemaal? Nimed on meile enamikus tundmatud. Teame ka seda, et oma-aegsel piiritõmbamisel ei jäänud ida poole meie piirijoont mitte ühtki tunnustatud vanemat kirjanikku, samuti ka mitte mõnda andekamat algajat, kui mitte nende sekka arvata oma muu tegevuse kõrval kirjandusega juhuliselt tegutsenud nimed, nagu Hans Pöögelmann, J. Lilienbach, Villem Buk ja Eessaare Aadu, kellest viimane mõnevõrra siiski oli leidnud meil nimetamist ja tunnustust.

Nõukogude Vene eestlastest proletaarsed kirjanikud on Peeter Meisel (Kõvamees), Karl Trein, Arnold Terijõe, Hugo

Angervaks (Päll), August Lukin, Valter Juhkum, Peno Alnovo (Madisson), Leopold Saarts, Ants Põldur, Felix Kotta, Ain Rannaleet (Rudolf Laurent), O. Kullerkupp, A. Lukin jt., kes enamikus on pärit Eestist ja kuuluvad nooremasse generatsiooni, olles sündinud enamalt jaolt käesoleva sajandi esimestel aastail. Loomulikult ei võinud siis esimestel revolutsioonilistel aastail tekkida ka eestikeelset proletaarset kirjandust. Vanemad eespool nimetatud isikud said esimestel aastail vähe mahti mõelda kirjandusele. J. Lilienbach tegutses kirjastuste juhtimisel ega ole üldse enam kirjutanud midagi ei poliitilisel ega ka kirjanduslikul alal, kuigi ta pärast oktoobrirevolutsiooni elas enam kui kümme aastat (suri 1928. a.). H. Pöögelmann asus poliitilisele tööle ja temalt ilmus õige mitmeid propagandabrošüüre, seoses kommunismi propageerimise ja majanduselu ülesehitamisega, samuti tõlkis ja kommenteeris ta programme, manifeste jne. Nii-sama oli ka Eessaare Aadu (J. Anvelt) rakendunud poliitilisele tegevusele. Tema varasemad tööd („Alasti“, „Kala“, „Metsa serval“, „Raudtee ääres“, „Üle mädasoo“ ja „Viimne pauk“) leidsid 1919. a. uuesti avaldamist Peterburi E. Tööraha Kommuuna Kultuura ja Ariduse Valitsuse Kirjastus Osakonna poolt, kuid uut ta pole andnud ning ta on kirjanduslikust loomingust loobunud. Kirjanduslikust tegevusest oli tagasi tõmbunud ka Villem Buk ja alles 1926. a. tuli ta välja oma kogutud „sulesaadustega“ 1905.—1926. a-st pealkirja all „Sula“. Samuti ilmus V. Buki näidend „Kodukäija“ ja H. Pöögelmannilt luuletusi „Kevadtuuled“ 1926. aastal.

Kuni 1925. aastani ei ole ilukirjanduse alal avaldatud midagi märkimisväärset, kuigi 1920. a. hakkas ilmuma Venemaa Kommunistliku Partei Keskkomitee Eesti Osakonna noorte kuukiri „Noored Kommunaarid“ ja selle jätkajana 1923. aastast peale kuukiri „Oras“. Esimeses leidis puhtal kujul noorte katsetusi. Neist katsetustest ilmus ka eri kogu, Juhan Hurda toimetatud „Tormipuhangud. Noorte luuletused“ (1921). Kirjanduslikku väärtust neil üldse polnud. Aga ka „Orases“ ilmunud töödel polnud palju ühist kirjandusega. Leidus vaid enamasti värssidesse taotud sõnakõlksed. Õigupoolest ei otsitudki kirjandusest mingit kunsti, vaid see pidi seisma päevapoliitika ja propaganda teenistuses. Kirjandus ja kunst kui ühiskondlike teadmiste avaldus ei olevat mingi omaette suurus, mis on isoleeritud teistest ühiskondlikest nähtustest ja areneb ainuüksi omaenese sisemiste seaduste järgi. Muidugi ei saadavat eitada, et kirjandusel ja kunstil on oma arenemisloogika, kuid see määra-

takse siiski ära nende valmistuslike vahekordade poolt, mis valitsevad selles ühiskonnas, mille kirjandusest ehk kunstist jutt on. „Loomulikult on kunst ja kirjandus mitte ainult klassivõitluse abinõudeks ideoloogilisel väerinnal, kuivõrd nad organiseerivad mitte ainult inimeste mõtteid, vaid ka tundeid ja selle tõttu hiigla tähtsuse omavad klassiteadvuse süvendamise ja arenemise protsessis. Nagu juba tähendasime, ei ole kunst ja kirjandus, ideoloogia üldse, mitte ainult ühiskondlise olemuse vastupeegeldus, vaid ka (proletariaadi ideoloogia) ilma muutmise abinõuks.“ Nii kirjutab proletaarne kirjanik P. Meisel kirjandusest 2).

„Orase“-rühma kirjanduse sisu ega vormiga pole toimetaja H. Pöögelmann rahul. Ta kirjutab juba esimese aastakäigu lõpul, et „Orase“ värssse lugedes tekib tunne, „nagu istuksid kusagil ammutuntud koosolekuruumis, kus ammutuntud kõneväntorel kuulajatele ammutuntud kõlksusi poliitilise momendi üle ette leierdab“ 3). Edasi heidab H. P. ette vaatlemise puudumist ja oskamatust ning tegeliku elu mittetundmist, sest et suur osa „Orase“ luuletajaid viibib alles koolipingil ja et nad kooli seinte vahel on jäänud võõraks otsesele töörahva elule ja võib-olla isegi töörahvale enesele. Neil ei olevat sisuliselt midagi öelda ja just selle sisupuuduse pärast püüdvat nad vormi uudsuse ja keerulisuse poole. Aga saata neid helisid hulkade hinge sellistena, nagu nad peaksid lähtuma kirjaniku hingest, ja hulkasid kaasa tõmmata põlevate ülesannete lahendamisel, seda kirjanikud ei suutvat, nad ainult andvat toitu „mäletsetuna“ ning lugejal tuleb kuulata targutamist tallatud poliitilise momendi üle 4). Noorus, mis on alati enamvähem idealistlik, ei suuda ka siin oma töödessa panna soovitud konkreetseid uuendusnõudeid ega programmilisust, ent siiski on mõned nende noorte värssidest oma stiililt paremad kui näiteks kriitik H. Pöögelmanni omad. H. Pöögelmann aga tagantjärele arvustades „Noorte Kommunaa-ride“ seismajäämist ja noorte kirjanike tagasitõmbumist lausub: „Kui aga jõudis aeg, kus kõlksude asemel tõsist sisu, keeleliste väänutamiste asemel tõsist luulet nõuti, mida ainult sügav idee, tõsine ideaal anda võib, siis oli pankrott majas“ 5).

Ka H. Pöögelmanni „Kevadtuuled“ ei paku suuremaid kirjanduslikke väärtusi, kuigi ses kogus leiduvate värsside taga tundub teatava kultuurilise pagasiga inimest, kuna V. Buk aga

2) Me uue ilma ehitame... Koguteos oktoobrirevolutsiooni 15. aastapäevaks, lk. 8—9. Leningrad, 1932.

3) Oras 1923, nr. 5/6.

4) Sealsamas.

5) Edasi nr. 73, 1923.

oma „Sulas“ esindab mitte ainult kirjanduslikku analfabeeti, vaid ka kirjaoskamatus selle sõna otseses tähenduses. Nii lausub kirjandusearvustaja O. Urgart ⁶⁾.

Samal ajal ilmub August Lukini valik luuletusi 1918.—1924. a-st „Võitluse helinad“ (1925). Selle kogu autor on ise küll juba aastais mees (sünd. 1888. a.), kuid kirjanduslikul põllul algaja. „Edasi“ toimetajana on tal siiski aastate jooksul välja kujunenud isikupärane avaldumisviis ja ta on nii vormilt kui sisult kõrgemal teistest eelnimetatud kirjanikest, isegi H. Pöögelmannist. Ka teine A. Lukini kogu „Virgунud maa. Luuletusi 1925—1931“ laseb seda kinnitada.

1925. a. peale hakkabki siginema üht-teist ilukirjanduse alal. Püsima jääb luule harrastamine, mille kandjaiks on endise „Noorte Kommunaaride“ ja „Orase“ ümber koondunud noored, kes vahepeal on muutunud küpsemaks ka aastailt. Peajagu teistest kõrgem on Ain Rannaleet (Rudolf Laurent), kellelt on ilmunud pikem eepiline teos, poem „Veli“ (1927), ja kogu looduslühirikat 1924.—1928. a-st „Õhtused külad“ (1928). Luule alal on ilmunud veel Peno Alnovo (Madisson) „Oktoobri laulud“, siis koguteoses „Me uue ilma ehitame“ (1932) luuletusi F. Kottalt, M. Mõtsmaalt, P. Meiselilt, L. Saartsilt ja F. Kotta, L. Saartsi, H. Angervaksa (Päll) ja Peno Alnovo „Luuletused“ (1935) jt.

Teistest kirjandusliikidest leidis näitekirjandus viljelejaid peaaegu samal ajal kui luulegi, kui luule alal mitte arvesse võtta noorte katsetusi „Noortes Kommunaarides“ ja „Orases“. Kuid luuleharrastus kirjanike juures jääb domineerivaks. Peale eri kogude ilmub luuletusi rohkesti ajakirjades ja ajalehtedes. Ka saavutused luule alal, niipalju kui antud olukorras N. Venes üldse võime rääkida kirjandusest kui niisugusest, on kõrgemad kui teiste kirjandusliikide juures. Näidendid ei oma mingit lavalist, kompositsioonilist ega sisulist väärtust. Veelgi nõrgem on jutustav proosa, eriti romaan.

Näidenditest mängiti peamiselt revolutsiooniliste vene näitekirjanike töid. Neid tõlgiti kohapeal ja suurem osa neist on jäänudki käsikirjalistena tarvitusele. Kuid nagu allpool tõlkekirjanduse vaatlusel näeme, on neist õige mitmed ilmunud trükiski. Esimestel revolutsiooniaastail, võib koguni öelda, et esimesel viisaastakulgi on näitelavadel püsinud nii mitmedki A. Kitzbergi, H. Anto, E. Vilde, G. Rutoffi jt. näidendid, nagu ilmneb ajalehtede kuulutustest. Aastate möödudes said juhtivad ringid

6) Looming 1934 I, lk. 306—307.

enam mahti pöörata senisest rohkem tähelepanu „kodanlise rämpsu“ väljarookimisele; sellele lisandub asjaolu, et endised vanemad tegelased, kes ajutiselt, kuni uue juurdekasvu küpsemiseni ja ettevalmistuseni edasi jäeti, asendati uutega, kes olid läbi teinud parteikoolid ning kursused ja kellele oli enam omane uus suund.

Algupärasteist näidendeist on paljud liikunud käskirjaliselt, mis näiliselt olid kohapealsete tegelaste eneste suleseptsused. Sellistest kohapeal tekkinud näidendeist on Omskis „Tööräha näitekirjanduse sarjas“ 1920. ja 1921. a. trükkis ilmunud K. Dixilt (Karl Treufeldt) kolm näidendit: „Timukate küüsis. Dramaatiline pilt ühes vaatuses“ (1920), „Isa ja poeg. Draama kahes vaatuses“ (1920) ja „Leegi õhutaja d. Dramaatiline pilt ühes vaatuses“ (1921). Kõik need Dixi näendid on puhtal kujul propagandanäendid, mingid kujutlustemaalingud „kodanlikust timukate Eestist“. Hiljem pole Dixilt ilmunud ei näidendeid ega üldse midagi kirjanduse alalt, vaid ta on töötanud ainult ajakirjanikuna, algul Siberis sealsete eestikeelsete ajalehtede juures, hiljem „Edasi“ toimetuses Leningradis.

Samal tasemel, samal ajal ja samas sarjas on ilmunud Kusta Ükspere (A. Lukin) „Kelmism. Pamflett ühes pildis“ (1921). Kuigi Lukini luuletused teiste luuletajate omadega võrreldes on paremad ja sisukamad, tundub „Kelmism“ kiire ja pinnalise tööna. Mitmeaastase vaheaja järel ilmub 1925. a. V. Bukilt „Kodukäija. Näidend kolmes pildis“ ja anonüümne „Vastutava töölise naine. Nali ühes vaatuses“. Siitpeale on märgata proletaarsete noorkirjanike tõsisemaid katseid. Tähelepanuvamaid on H. Juhkumi „Paugud. Naljamäng ühes vaatuses“ (1926) ja sama autori „Peetro tuli tagasi. Näidend 4 vaatuses, 6 pildis“ (1934). Teistest näidendeist oleks veel nimetada M. Toome näidend eesti asunduste elust „Kullalaen“ (1927) ja anonüümne draama 3 vaatuses Viljandimaast okupatsiooni tulekul „Kui nad jälle võimule pääsevad“ (1927) ja Ferd. Klimbergi „Läbi silmuse. Sulased ja peremehed“ (1933), milleks on kasutatud A. Terijõe (Maurer) juttu „Kõveral teel“. Eelpool luuletajana mainitud Ain Rannaleet on kirjutanud ka „Dramaatilise katkendi Kaspar Griis“, milles käsitletakse klassivõitlust eesti asundustes kodu sõja ajal. Viimane näidend ei ole trükkis ilmunud.

Jutustava proosa areng on olnud veel kiduram. Revolutsiooni algaastail ilmub siingi üht-teist 10—20-leheküljelistes raamatukestes, nagu V. Bukilt jutustus „Kahkesi“ (1919,

15 lk.), Juhan Hurda toimetatud juba eespool mainitud „Ilulugemised I“ (1922), E. Ardt'ilt „Kaks vestelugu“ (1925, 24 lk.), A. Meni'lt „Kasvandik Linda“ (1927, 8 lk.) ja pikem jutustus K. Dixilt „Ristteel“ (1924). Ja see olekski kõik kogu kümne aasta kohta. Viljakam tegevus jutustuste alal algab aga alles 1930. a. ümber. 1929. a. lõpul ilmub Juhan Madarikult (J. Lauristin) pikem romaan „Riigikukutaja“ (224 lk.), mis jääbki autori ainukeseks tööks, kuigi enamlikud arvustajad, teiste hulgas ka J. Anvelt ja H. Pöögelmann, suhtusid teosesse tunnustavalt. Produktiivsemad on aga P. Meisel (Kõvamees), K. Trein ja V. Juhkum. Nendest kaks esimest on tegutsenud eestikeelse kirjanduse alal diktaatoreina ja suunaandjaina. Kirjanikult nõudsid nad esmajoones partei-ideoloogilist alust ning tegevust, ja Eesti Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioonist eemaldati rida tuntumaid nimesid, nagu Ain Rannaleet, Hugo Angervaks jt. Kogu selle looga seoses olevad kirjutised ajakirjanduses ning muu materjal on P. Meiseli ja K. Treini poolt välja antud eri raamatuna „Rahvusdemokratismi vastu“ (1932, 132 lk.).

P. Meiseli on ilmunud kolm iseseisvat jutustust „Eit“ (1931), „Sookuru saunamees“ (1931) ja „Võrgus“ (1932), K. Treinilt „Päikese laik“ (1933) ja „Töötatööline nr. 287“ (1933), V. Juhkumilt „Musta Jaani karjapois“ (1931), „Saadikud“ (1933) ja „Meretõus“ (1936), A. Terijõelt „Eesti vennad“ (1931) ja „Popsikülas“ (1933) ning H. Angervaksalt (H. Päll) „Kuues lint“ (1931), mis sisaldab kaks lühijuttu. Osa jutustustes kasutatud aines-tikku on võetud Eestist („Eides“, „Sookuru saunamehes“, „Töötatöölises“ ja „Musta Jaani karjapois“), kuna teistes on käsiteldud eesti asunikke jne. Kõik jutustused on võrdlemisi pealiskaudsed ja neis ei anta ikkagi ei partei ideoloogiat ega virgutata ka „ülesehitavale tööle“, rääkimata mingisuguseist kirjanduslikest nõuetest.

Samal ajal, kui kirjanduses ilmneb teatav tõus, tekib proletaarsete eesti kirjanike peres suur sisemine lõhe. Et kirjanik pidi andma oma töödes kajastusi ülesehitavast tööst, tegema maha kahjureid ja idealiseerima kommunismi, siis kõik see on andnud kirjandusele agitatsiooniartiklite ilme ja seda kõrgemalt poolt juhitud suunda on pidanud eestigi kirjanikud. On aga keegi hakanud kõige selle kõrval otsima ka vormi ja kunstilist väljendusviisi ning on olnud seejuures tagasihoidlikum lööklausete tarvitamises, siis on seda tembeldatud Nõukogude

Liidu töötavate eestlaste teadvuse mürgitamiseks, et neid eemale kiskuda sotsialistlikust ehitustööst ja riigikaitse kindlustamisest⁷⁾. Kui keegi kirjanikest oli sattunud sellise kahtlustuse alla, siis algas kõige lamedakujulisem materdamine. Paremad ja lootustandvamad kirjanikud kõrvaldatakse ja neile suletakse avaldamisvõimalused. Ka ei maini neid enam kirjanduslood. Nii puuduvad 1933. a. välja antud Ed. Pälli „Kirjanduse õpperaamatus“ Ain Rannaleet, K. Dixi, O. Kullerkupp, samuti ka V. Buk ja J. Lilienbach. Aga ka juhtivad tegelased ise ei suuda selles aktsioonis luua midagi uut ja nõnda ongi eestikeelne ilukirjandus 1932. aastast alates õige hõre.

Tõlkekirjanduse alalt on ilmunud tõlkeid enamikus küll vene kirjandusest, aga õige mitmeid leidub ka maailmakirjandusest. Tõlgitud on näidendeid ja jutustavat proosat, kuna hoopis puuduvad luuleteosed peale A. Bloki poemi „Kaksteistkümmend“ (1922). Nii näidendid kui ka jutustused ja romaanid on ilmunud enamikus kuni 1926. aastani. Siis võtab aga hoogu algupärane kirjandus ja sellega seoses hõrenevad tõlked. Taastõusu näitab tõlkekirjandus jälle pärast 1930. aastat, mil algupärane kirjandus taas väheneb. Näitekirjandusest on eesti keelde tõlgitud: A. Amnel, „Maara“ (1919), S. Savtšenko, „Mineviku päevilt“ (1921), P. Arski, „Tööraha nõukogude eest“ (1921), H. Heijermanns, „Amnestia“ (1921), G. Engels, „Tormikell“ (1922), A. Upit, „Hääl ja vastukaja“ (1923), P. Hori, „Rändaja“ (1923), Dii, „Päev enne revolutsiooni“ (1924), O. Mirbeau, „Kõlbmatud karjased“ (1924), M. Nexö, „Dangaardi mõisa“ (1924), K. Viebig, „Preili Freschboltsen“ (1924), E. Rosenev, „Kilpla“ (1925), J. Synge, „Kangelane“ (1925), V. Karinski, „Pööripäev“ (1925), D. Dolev, „Paksmaod põrgus“ (1929), A. Aktašev, „Noored kasvud“ (1931), A. Arbuzov, „Kuus armast inimest“ (1936), G. Gradov, „Ema külast“ (1936) ja A. P. Tšehhov, „Valimik näidendeid ja dramatiseeringuid“ (1937).

Jutustuste ja romaanide alalt on ilmunud: A. Pannekoek, „Saagijagamine“ (1919), A. Lunatšarski, „Vendlus“ (1920), M. Gorki, „Valitud tööd“ (1921) ja „Vangikoda“ (1921), J. Libedinsky, „Nädal“ (1924), J. London, „Türm“ (1924), N. Muhhanov, „Loitvad kuristikud“ (1924), J. Okunev, „Tuleviku maailm“ (1924), U. Sinclair, „Ameerika miljonääri elukäik“ (1924), H. Wells, „Jumala taolised“ (1924), M. Gorki, „Parvedel“ (1925),

7) Rahvusdemokratismi vastu, lk. 3. Leningrad, 1932.

Pierre Hamp, „Inimesed“ (1925), R. Schweichel, „Vabaduse eest“ (1925), J. London, „Vastuhakkaja“ (1925), S. Streich, „Viieist ülespoodust“ (1926), F. Panferov, „Bruski“ (1929), A. Fadejev, „Vastu voolu“ (1931), D. Furmanov, „Tšhapajev“ (1931), M. Gorki, „Valitud teosed“ I, II (1931, 1932), F. Gladkov, „Uus maa“ (1933), L. Ovalov, „Lobisemine“ (1933), M. Gorki, „Ema“ (1934), M. Iljin, „Jutustus suurest plaanist“ (1934), S. Marchak, „Mister Twister“ (1935), A. Puškin, „Dubrovski“ (1937), A. Daudet, „Tartarin Tarasconist“ (1937) ja mõned teised.

Kui võrrelda N. Vene algupärast eestikeelset kirjandust ja tõlkeid, siis võib päris julgesti öelda, et tõlkekirjanduse osa on kaugelt parem. Tõlkekirjanduses leidub ka „kodanliste kirjanike“ tuntud nimesid, nagu näiteks London, Puškin, Daudet, Sinclair jt., ja ka tõlketeosed vene proletaarsete kirjanike töist on palju paremad, kui seda eesti proletaarsed kirjanikud on andnud.

6.

N. Venes ilmunud eestikeelsete raamatute kõrval on ilmunud mitmed ajalehed ja hulk ajakirju. Kesksem nende hulgas on Leningradis ilmunud ajaleht „Edasi“, mis ilmus 1918.—1937. a. ja millel on olnud rida kaasandeid. Teiste, lühemat aega ilmunud ajalehtedena oleks nimetada: „E. Kütiväe Teataja“ (Peterb., 1918—1919), „E. Teated Kodumaalt“ (Peterb., 1918), „Kommunaar“ (Novo-Sibirsk, 1929—1930), „Partei Elu“ (Peterb., 1920—1921), „Siberi Asunik“ (Tomsk, 1918—1919), „Siberi Tööline“ (Omsk, 1920—1921), „Siberi Teataja“ (Novo-Sibirsk, 1923—1928), „Urali Kiir“ (Perm, 1918). Ajakirjadest on ilmunud: „Eesti Kool“ (Peterb., 1918—1919), „Kadugu Kirjaoskamus“ (Leningr., 1925—1927), kirjanduse ja teaduse ajakirjad „Noored Kommunaarid“ (Peterb., 1920—1922), „Oras“ (Leningr., 1923—1927) ja „Kirjandus ja Teadus“ („Edasi“ lisa 1922), kirjanduse, teaduse ja tehnika ajakiri „Leegid“ („Edasi“ lisa 1927—1930), põllumajanduslikud „Kollektiviseerimise väerinnal“ („Edasi“ lisa 1930), „Põllumees“ („Edasi“ lisa 1924—1929), „Teadus ja Tehnika“ („Edasi“ lisa 1927), „Noor Asunik“ (Omsk, 1921), „Nais-tööline ja Talunaisterahvas“ (Leningr., 1927—1936), „Noor Tööline“, „Põllumees“ („Edasi“ lisa 1924—1929), siis üldist laadi „Klassivõitlus“ (Leningr., 1919—1937), „Proletaarne Revolutsioon Eestis“ (Leningr., 1926—1933), „Säde“ (Leningr., 1924—1926) jt.

Sellest loetelust nähtub, et suuremal määral ilmub ajakirjandust just revolutsiooni algaastail, kuna see aga hiljem näitab tagasiminekut.

Tehes üldist kokkuvõtet Nõukogude Venemaal ilmunud eestikeelse raamatu kohta, võime öelda, et seal kogu trükisõna on painutatud autoritaarse korra alla. Kogu trükisõna iseloomustavaimaks jooneks on, et see tihedalt kaasa elab poliitilistele päevaküsimustele. Aga veel enamgi. See mitte üksi ei ela kaasa ega kajasta neid uusi maailmavaatelisi ja poliitilisi võtteid ja suundi, vaid on koguni vahendiks klassivõitluse lõpuleviimises ja sotsiaalses ülesehituses. Seejuures aga „positiivsuse“, „ülesehitustöö“ ja kommunismi idealiseerimiseks tehakse maha kõik vana, materdades ja alahinnates kõigi muude rahvaste püüdeid ja saavutusi, nimetades seda tööraha kurnamise poliitikaks. Mitte üksi ajaleht ja ajakiri, vaid ka raamat on toimetatud mingis ajalehelikkuse vaimus.

Enam kui vahest Nõukogude Vene mõne muu rahva kirjanduses on just eestlastest autorite töödes märgata püüet olla üliagar suundade ja tellimiste täitmisel. Ühtaegu käib nende vahel isekeskis äge võitlus. Tihti paljastatakse üksteist ajalehe veergudel ja raamatuis, tõsiasi peapeale pöörates ning neid vägivaldselt tõlgitsedes. Võitjaks jääb muidugi see või see pool, kes süüdistab vastast mingis parempoolses kallakus.

Nagu toodud ülevaates oleme näha võinud, on eestikeelne trükisõna N. Venes väga mannetu, milles puudub üldse kõrgem või keskminegi kultuurilooming. Kogu trükisõna seisab propaganda ja põhimõtete selgitamise teenistuses. Keeleliselt on eestikeelne looming jäänud maha võib öelda eeliseseisvusaegsele tasemele. Sisuliselt on isegi parem osa trükiseist, põllumajanduslik ja rakenduslik kirjandus, sel tasemel, nagu seda meil võis näha viiskümmend ja enam aastaid tagasi. Üldiselt puuduvad Venemaa eestlaste keskel tüsedamad loovad jõud, samuti ka eeskujud, ja meie kultuuriloomingu ja üldse meie trükisõnalise loomingu saavutused pole nende juurde pääsenud. Üldine suund, et tarvis piitsutada riike ja rahvaid, kes pole omaks võtnud kommunistlikke ideid, leiab Nõukogude Vene eestlaste hulgas hoogsat rakendamist ja Eestit näidatakse valguses, mis tekitab otse jubedust.

Igal juhul on Nõukogude Venes ilmunud eestikeelsele kirjandusele teeneks see asjaolu, et sealsetele eestlastele, kes elavad laialipillatuina, on antud omakeelset kirjandust, mis nende vahel on olnud nagu ühendavaks lüliks ja neid mõnevõrra hoidnud kiirest ümberrahvustamisest.

(Lõpp.)

R. Antik.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Ja an Kärner: **Öösiti kumavad linnad.** Romaan. I köide. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1939. 302 lk. Hind 4 kr. 25 s.

J. Kärner alustab oma uut teost romantilise pildiga: Kingo talu 16-aastane perepoeg vaatab sügiseõhtu hämaruses unistavalt kaugusse, kus ta teab mustavate metsade taga asetsevat Tartu linna, mis juba mõnda aega on olnud tema tulevikuunistuseks. Jaak on veetnud seal ühe kooliaasta, nüüd aga ähvardavad isa vastuseisu tõttu tema koolikäimise lootused lõplikult luhtuda. Romaani peategelane vaatleb linna tuled kuma ja see mõjub temasse eksalteerivalt. „Hulk aega ei tajunud ta enam oma olemasolu. Ta nägi ainult helkivat tuled sära enda ees, järjest rohkem vaibudes täieliku teadvusetuse seisundisse.“

Romaani peategelane oma psüühiliselt struktuurilt on haiglaselt tundeline. See kalduvus hingelisse üliärritatavusse iseloomustab teda kogu romaani tegevuse kestel ja vajutab romantilise varjundi ka autori käsitluslaadile, kuigi romaan oma põhikoel on realistlik. Kuid peategelase sageli esinev eksalteeritud hingeseisund ja autori kohatine romantiline käsitluslaad ei mõju eriti segavalt, sest sündmustiku arengut ja sisuliselt üldilmelt on romaan hoitud siiski realistliku teose raamides.

J. Kärneri romaani pealkiri mõjub kuidagi sümboolselt. Ja arvestades meie viimaste aastakümnete arengut iseloomustavat linnastumisprotsessi, võib romaani pealkirja lugedes tulla järeldusele, et autor oma romaanis asub nende sotsiaalsete olude lahkamisele, mis põhjustasid meie kiiret linnastumisprotsessi. Ent tõeliselt pole „Öösiti kumavad linnad“ olustikuromaan, vaid isikuromaan, kus ümbritsevaile sotsiaalseile oludele on heidetud vaid möödaminnes valgust. Romaani sisuline raskuspunkt on koondatud puberteedialise nooruki sisemaailma valgustamisele, kusjuures teost läbib ta soe, lüüriline tundetoon, mis tõendab, et aine on seisnud autorile võrdlemisi lähedal.

Oma kangelase sisemaailma valgustamisel ei näita aga autor oma lemmiku aktiivset reageerimist välismaailma mõjustustele, vaid autor valgustab romaani peategelase hingeelu ja isikut lüüriliste meeleolutsemiste ja mediteerimiste kaudu. Me teame, et selleaegseis tingimustes olid kitsad majanduslikud, poliitilised ja sotsiaalsed olud peamiseks põhjusteks, mis tõukasid inimesi maalt linna ja takistasid agraar-elanikkonna laste koolitamist, aga Kärneri romaanis ei näe me üksikisiku võitlust ümbritsevate ängistavate oludega, vaid loeme peamiselt peategelase romantilistest ja lüüriliselt hingestatud meeleoludest ning endassesüvenenud mediteeringuist. Me teame, et romaani tegevus toimub mõned aastad pärast 1905. aasta revolutsiooni sündmusi, mil mälestused revolutsioonist ja selle hoolimatust mahasurumisest peakisid olema maal veel võrdlemisi elavad, kuid Kärneri romaanis kuuleme vaid nõrka kaja 1905. aasta revolutsioonile järgnevast reaktsioonilisest survest ja sellest tingitud sotsiaalseist ja isiklikest hädadest.

Kui autor väidab, et tema kangelane „tunnetas teravalt maailmas kehtiva ühiskondliku ja poliitilise korra ebaõiglust ning ülekohtu“ (lk. 56), siis, arvestades autori enda poliitilist aktiivsust minevikus, me usume autori kinnitust, aga romaanikäik ei veena meid, et see kinnitus oleks paikapidav ka peategelase suhtes, vaid lugejal tuleb asja võtta lihtsalt hea usu peale.

On iseloomulik Kärneri romaanile ja romaani keskkujule, et peategelase hinges ei näe pingsat võitlust kitsaste olude ja välismaailma avalduste vastu, vaid ses käib võitlus maa-armastuse ja sisemise kutsu-muse vahel, mis lõppude lõpuks otsustab küsimuse „kirjamehe“-kutse ja linna siirdumise kasuks, kuna loomupärane kiindumus maasse jääb tagaplaanile.

Romaanis „Öösiti kumavad linnad“ näeme rea häid realistlikke tähelepanekuid talumiljööst ja jooksvaist talutöist, aga lüüriliste loodusmeeleolude ja peategelase hingeelu kirjelduste kõrval on esimeste osatähtsus siiski võrdlemisi väike, milline asjaolu teeb romaani sisulise külje kuidagi üksluiseks. Säärane ainekäsitus toob küll peategelase meile intiimsesse lähedusse, kuid vähendab paratamatult intriigi põnevust ja romaani sisemist pinget.

Kes on lugenud sama autori memuaarteost „Kadunud aegade hämarusest“, sellele tundub Kärneri uus romaan mõneski suhtes tuttavana. Isegi mõne kõrvaltegelase nimi on jäänud muutmata. See tõsiasi viitab romaani autobiograafilistele sugemetele. Selles suhtes pole aga J. Kärneri romaan mingi erand meie viimaseaegses kirjanduses, kus võrdlemisi rohkesti on kasutatud isiklikke mälestusi lähemast ja kaugemast minevikust, milline aineala on mõjunud üldiselt viljastavalt teoste kunstilisele tasemele. On tarvis vaid meelde tuletada Tammsaare, Tuglase, Krusteni ja Sillaotsa sellekohaseid saavutusi.

Kärneri romaani on autobiograafiliste sugemetega aineala valik mõneski suhtes olnud kasulik. Ühe hüvena tuleb siin alla kriipsutada suuremat süvenemist peategelase hingeellu. Kuigi peategelase eksalteeritud meeleolutesemised omandavad kohati melodramaatilise varjundi (näit. Tartu laulupeo Beethoveni avamängu mõju kirjeldus, lk. 219), tuleb siiski väita, et psühholoogilise süvenemise suhtes on Kärneri uue romaani vöörused suuremad varasemate aastate toodangust.

On paranenud ka autori stiililine väljendusvõime. Kärneri varasemate aastate romaanide stiil oli vähe isikupärane. Kõnealuse romaani stiil oma tugevalt lüürilise alatooniga on aga kindlasti samm edasi autori stiililise väljendusvõime alal. Üksikute looduse- ja meeleolukirjelduste juures on laused kohati muutunud rütmiliseks proosaks ja siin tajume autoris täisverelist lüürikut, kuid see ei mõju segavalt, sest stiil on kokkukõlas lüürilise sisuga. Ka teose kompositsiooniline külg on rahuldav. Vähenenud tegevus on keskendatud peategelase isiku ümber ja kõrvaltegelased ei kipu peategelast varjutama, nagu meie viimaseaegseis romaanides võib sageli märgata.

Mille poolest aga Kärneri romaan mõndagi soovida jätab, on kirjaniku suhtumine ainesse. J. Kärneri kui romanisti peamiseks nõrkuseks on, et kirjanik ei suuda olla küllalt objektiivne oma valitud aineala ja tegelaste suhtes. See vajaliku distantsi puudumine andis eriti teravalt tunda autori Soodoma-ainelistes romaanides. Ent distantsipuudus mõjub kahjustavalt ka kõnealuse romaani väärtustasemele. Kui Soodoma-ainelistes romaanides distantsipuudus ilmnis sarkastiliselt joonistatud tegelaskujud, siis romaanis „Öösiti kumavad linnad“ tundub peategelase isik liigselt idealiseerituna. Romaani lugemisel ei saa kuidagi lahti ka tundest, et autori poolt on tahetud meelega tuua kontsessioone tänapäeva maitsele ja nõuetele. Peategelast iseloomustab suur kodutunne ja koduarmastus, kiindumus maasse ja talutöösse ning äärmuseni arenenud perekondliku ühtekuuluvuse tunne. Nende iseloomujoonte väljatoomisel pole autor kitsi epiteetidega, nagu: kodu „on nii öeldamatult armas ja kaunis“, kodukoht on „nii võrratult kodune ning armas“ jne. (lk. 74, 78). Peategelane saab tihti pisarateni liigutatud sellest, „kuidas nemed, kõik õed ja vennad, nii väga üksteist hoiavad ja üksteise eest hoolitsevad“ (lk. 149, 150). Säärase suhtumise tõttu ainesse muutub sõnastus kohati kunstlikult üleskrivituks. On veidi ebamugav lugeda selliseid lauseid, nagu: „Kägu kukub kodukaasikus nii heledalt ning südant õnnestavas, puhtas igatsuses värisema panevalt, nagu ta võib kukkuda vaid kodukaasikus“ (lk. 74). Me usume romaani peategelase piteeditunnet oma isa vastu, aga kui autor kinnitab, et „ta süda uskus jumalat ja uskus isa, kes oli talle jumala sarnane“ (lk. 53), siis tundub see kinnitus liigselt forseerituna, sest me teame, et puberteedialistel noorukitel on tava-

Iselt iseloomustavaks jooneks kõige ümbritseva mahaarvustamine ja autoriteetide kummutamine. Toodud näiteist piisab väitmiseks, et autori suhtumine romaani ainesse vähendab romaani esimese kõite ideelist veenvust ja psühholoogilist usaldatavust.

J. Viidang.

Sigfrid Siwertz: *Selambid*. Romaan. Tõlkinud E. Raudsepp. Eesti Kirjastuse Kooperatiiv, Tartu, 1938. 455 lk. Hind 4 kr. 75 s.

Sigfrid Siwertz kuulub kaasaja rootsi kirjanike vanema põlve väärtuslikemate ning huvitavimate esindajate hulka ja „*Selambid*“ („*Selambs*“, 1920) on kahtlemata ta silmapaistvaimaid ja kunstikiipsimaid teoseid.

„*Selambid*“ moodustab mitmeti pöördepunkti S. Siwertz'i loomingu. Maailmasõja lagastav mõju inimestesse on võtnud S-lt ta senise optimismi ja juba ta loomingu algpäevilt päritolev murranguaegne pessimistlik ellusuhtumine pääseb uuesti esile. S. Stolpe konstateeribki murrangut S-i loomingu kahel alal: uus suhtumisviis sõjasse ja uus seisukoht tahtefilosoofia suhtes. Pärastsõjaaega, mida S. käsitleb ses romaanis, nimetab autor ise sääraseks, kus inimesed on muutunud nii tühjaks ja jäigaks, et neil puudub võime isegi väriseda. Ja positiivse tahte asemel kujutab S. negatiivse tahte, s. o. egoismi arengut. Peale selle näib autori suhtumisviisi olevat mõjutanud ta tutvumine psühhoanalüüsiga.

„*Selambite*“ sündmustik viib meid lagunevasse aadlimõisa ja inimlikult laostunud hingeeluga aadlijäänuste keskele. Näeme, kuidas need aadlivõsud juba varasest noorusest arenevad viltu, kuna neil puudub vajalik kasvatus ja inimlik ümbruskond, et areneda inimesteks sõna selles mõttes, mida tahaksime kirjutada suure algtahega. Kõik need viis inimesehakatiit Selambi-õuelt on otse uskumatult südametud ja toored, otsides aina juhust, kus saaks üksteisele „jalga taha panna“ või „alt vedada“. Unustamatu on pilt lastest, kes mängivad oma kehaliselt halvatusse moonutatud ja vaimselt peaaegu idiootliku isa ümber metsikut varesindiaanlaste tantsu, sidudes ta pingi külge kinni. Seejuures piilub vanim vend kõrvalt ja rõõmustab ette teiste saabuva karistuse üle.

Täiskasvanuina seavad nad kõik endale mammona ebajumalaks. Seda jumalat teenides maksab machiavelli-moraal: ükski abinõu pole halb, et aga saada raha. Selle heaks petetakse haigeid, valetatakse surijaile ja abielupartneri määrab selle varanduslik seis. Selambi-perekonda seob tihe side, kuid need pole sugulaslikud armastussidemed, vaid üksteise järele valvamine ja kartus, et teine võiks oma kavalusega kuidagi üle trumbata. Ja eht-selamblikku imetlust tuntakse selle venna või õe vastu, kes „eht-selamblikult“ on maha saanud mingi vingerpussiga. Vanim vend rõõmutseb surseski teiste viha ja pikkade nägude üle, kui ta kogu oma varanduse pärandab oma väljaspool abielu sündinud pojale. Siin ei mängi isaarmastus vähimatki osa: kõik toimub vihkamisest ja kättemaksuhimust sugulastele.

Ent inimlikust seisukohast läheb neil võidukail robotil lõpuks siiski halvasti. Ja tõestub veel kord, et raha pole ainus väärtus, mis annab elule sisu ja mõtte.

Neile üdini mustadele peletistele on vastu seatud mõningad „valged“ ja inimlikumad „lehed“. Kuid need oma lihtsameelsuses jäävad alla kavalale ja ettenägelikele Selambi-perekonna liikmeile.

Siwertz'i kangelasel pole kunagi ideeinimesed ega komplitseeritud hingeeluga isiksused. Näib, nagu ei küüniks autor nägema neisse sügavustesse, nagu enamik rootsi kirjanikke Strindbergist saadik. Kuid oma žanri inimesi kujutab Siwertz suurepäraselt, ning vähemalt ses romaanis ei häiri niipalju kinoliki pinnapealsus nagu mõnes teises S-i teoses (näit. „*Hem från Babylon*“). Kahtlema ja veidi uskumatult pead raputama

panevad küll sageli need paksud värvid ja traditsiooniline „kuraditeinglite skeem“, sest elu ei anna siiski kunagi nii puhtaid tüüpe.

Siwertz'i stiilil on isikupärasust ja värskest, kuid ta liigub väga sageli omapärasuse ja labasuse kardedavil piirimaile. Koos oma robustsete tegelastega on hakanud ka autor tarvitama nii mõndagi nende leksikonist. Paiguti teevad stiili lohisevaks tarbetud fraasid nagu „millest siin jutt“ (lk. 29), „nagu juba nägime“ (lk. 203). Hoolimatust vormi vastu näitavad ka laused, mis algavad kõrvallausesse kuuluva sidesõnaga. Näit.: „Misperale hakkas imema tilga haaval ... verd“ (lk. 59). Tüütava stiilivõttena tundub tegelaste n.-ö. aimatalaskmine, kus viidatakse sündmuste arengule teose kestel. Näit.: „Ta nagu oleks aimanud, et ainult seal oli koht, kust jäämüür võis veel sulada“ (lk. 380) jms. Võrdlused on naturalistlikud ja konkreetsed. Huvitav on, et S-I tekivad analoogiad väga sagedasti siseelundite ja kompamismeelega ühenduses. Need on sagedasti drastilised ja toorevõitu.

E. Raudsepa tuntud kvaliteediga tõlge rahuldab nõudlikematki lugejaid. On omaette kunst leida väärikaid vasteid S-i omapärasele sõnatagavarale, eriti ta rikkalikule onomatopöale. Kuid tundub, et tõlkija on siin siiski paaris kohas meelevaldselt liialdanud, muutes sõnastuse labasemaigulisemaks žargooniks, kui see on autoril endal. Näit. ei tahaks leppida järgmiste kohtade edasiandmisega: S.: „... vattnet blinkade och smackade så försmädligt mot de sura plankorna“ (lk. 65). R.: „... kus vesi nii p a g a n a pilkavalt virvendas...“ (lk. 69). — S.: „Hans pappa hade förtjant alltsammans genom att smuggla“ (lk. 62). R.: „Ta papa oli hangeldamisega hirmsaid rahasid kokku ajanud“ (lk. 66). — S.: „Sommarlovet satt kvar i honom“ (lk. 152). R.: „Suvefeeriad istusid tal k e r e s“ (lk. 152). — S.: „... av det skälet...“ (lk. 129). R.: „... sel lihtsal põhjusel“ (lk. 129). — Kõik need stiili labastavad sõrendatud adjektiivid on juurde lisatud tõlkija poolt.

Ka on tõlkimine endale tarbetult keeruliseks tehtud näit. järgmistel juhtudel: S.: „... en snäll gosse...“ (pai pois) (lk. 28). R.: „... väike j u n t s u“ (lk. 32). — S.: „Laura hoppade...“ (Laura hüppas) (lk. 30). R.: „Laura kek kas...“ (lk. 34). — S.: „... djäkla kräk“ (neetud narr, tola) (lk. 63). R.: „armetu p u s s u h u n n i k“ (lk. 67) jmt.

Peale vähemtähtsate tehniliste trükivigade leidub raamatus segavaid komistusi: „kallistuma“ pro „kalduma“ (lk. 25), „kahtlustama“ pro „kahtlema“ (lk. 277) jmt. Miskipärasast ütlevad Selambi-poisid püssi lastes „pumm-pumm“ (pro „pömm“)!

Välja arvatud mõningad sellelaadilised komistused, on tõlge väga ladus ja tekstist kinnipidav.

Siwertz'i „Selambid“ on raamat, mis ei rikasta meid palju sisemiselt ega jää südamelähedaseks, mida tahaksime lugeda ikka jälle ja jälle. Kuid ta tutvustab meid kahtlemata üsna sügavalt elu ühe palgega, kusjuures maalitud pilt on meisterlik.

Eevi Lassen.

Artur Adson: Vilet ja loorbereid. Kaksikümmend aastat eesti teatrit jälgimas. K/ii. „Loodus“, Tartu/Tallinn, 1938. 280 lk. Hind 4 kr. 95 s.

Selgitavad ja hindavad sõnavõttud kirjanduse ning kunsti küsimuste alal on viimaste aastate jooksul aina tihenunud, kuigi samal ajal on kasvanud ka opositsioon nii-öelda „arvustava vahelesegamise“ vastu.

Kirjanduslike küsimuste käsitus on väljendusvõimaluste poolest eakama „Eesti Kirjanduse“ ja „Loomingu“ kõrval tunduvalt maad juurde võitnud „Varamuga“ ning mõne teiseigi noorema ajakirjaga, nagu näiteks „Akadeemia“, kus samuti kirjanduslike probleemide selgitamiseks on leidunud ruumi peaaegu igas numbris. Kujutava kunsti alal

on „Varamuga“ õieti esmakordselt meie senise ajaloo kestel avatud laiemad väravad mitmekülgsemaiks sõnavõttudeks. Teatrilaliste probleemide valgustamiseks ei ole põhimõtteliselt suletud olnud küll mitte ühegi mainitud ajakirja veerud ja teatritele vahvaks antud ruumi on võrdlemisi sageli kasutatudki, kuid siingi on avaram tegevusväli avanenud alles mõni aasta tagasi vastava spetsiaalajakirja, nimelt „Teatriga“.

See kõik on sündinud ajal, millal meie arvustuse olemasolevaid või olematuid puudusi järjest häälekamalt on hakatud kandma laiemagi publiku ette ning mõnede äärmuslaste poolt on mindud isegi nii kaugele, et on tunnistanud üleliigseks igasugune arvustus.

Arvustuse arvustamise eedamate õite puhkemist oleme näinud peamiselt küll ainult kirjanduse alal, kuid vaikivast või suusõnal väljenduvast opositsioonist ei ole puudust teistelgi aladel. Ning näib koguni nõnda, et kui kujutavil kunstnikel või näitlejail oleks samal määral suleosavust kui kirjanikel, siis ei tarvitseks esimeste kallaletungi teravus arvustajatele kuidagi kahvatada viimaste oma ees.

Agaga nagu on juba kord arvustus ise paratamatu pahe, nii on kõrvaldamatuks nuhtluseks ka meie praegu olemasolevad arvustajad. Kui meie üldse peame arvustust vajalikuks, siis tahes-tahtmata peame nii või teisiti leppima ka meie praeguste arvustajatega. Sest kui meie need, kes meile täna nii vähe meeldivad, kõlbmatuina kõrvaldaksime, saaksime homme asemele ennem halvemad kui paremad. Igatahes ei uuenda mingi ime meie arvustajate kaadrit põhjalikult ei aasta ega teise ega kümne-gagi. Ja seepärast ei seisa küsimus mitte selles, kuidas meie tänapäeva arvustust ja arvustajaid likvideerida, vaid selles, kuidas nende taset tõsta.

Et meie arvustusel on küllaltki olulisi puudusi, seda ei tarvitse salata, kuid teiselt poolt peab siiski märkima, et objektiivse andmestiku soetamine ükskõik kas arvustuse õigustamiseks või tema hukkamõistmiseks ei ole praeguses tegelikus olukorras üldse mitte hästi võimalik. Tavaliselt meie soetame ju arvustust pooldava või teda eitava seisukoha mõne üksiku, võib-olla täiesti juhusliku sõnavõtu järgi, ilma et meil mingit selgemat kujutlust oleks sellest, mida pakub arvustaja kogu oma arvustusliku tegevusega. Nagu mõni luuletaja, kes kuigi on viljakas ja kuigi on küllalt teravalt piiriteldud isiksus, ometi jääb lugejale seni ähmaseks, kuni ta oma ajakirjades avaldatud luuletusi pole koondanud koguks või kogudeks, nõnda jääb meie jaoks ka arvustaja ilme seni laialivalguvaks, kuni me ta toodangut ei saa tervikulisemalt üle vaadata.

Ja nõnda ongi Artur Adsoni teatrilaline arvustuste valimik ning artiklite kogu „Vilet ja loorberid“ väga teretulnud juba üksnes seetõttu, et ta oma autorit esitab tervikuliselt olgu siis pooldavate või eitavate järelduste tegemiseks.

Artur Adson on tegutsenud teatriarvustajana Tallinnas ühe või teise ajalehe juures ümmarguselt kakskümmend aastat. Ta on aga iga uudis- etenduse retsenseerimise kõrval mõnes ajalehes koostanud tavaliselt ka ülevaateid poolhooegade kaupa ajakirjadele, nagu „Looming“, „Tänapäev“ ja teised. Need ülevaated moodustavadki Adsoni raamatu tuumiku. Selle kõrval on ta aga nende hooegade kohta, kus tal valmisolev ülevaade on puudunud, koondanud ajalehtedes ilmunud arvustused ja moodustanud neist umbes niisamasugused ülevaated. Lõpuks on ta mõnel harvemal juhul nende ajavahemikkude kohta, millal ta lühemat või pikemat aega viibis eemal Tallinnast, koostanud ülevaated kaudseil andmeil tagantjärele. Seega on ta taotelnud saavutada võimalikult täieliku pildi andmist Tallinna teatrielust kogu iseseisvusaja kestel.

Et aga Tallinna teatril just sel ajal on olnud etendada meie teatri- kunsti alal peaaegu ainumäärav osa, siis on Adsoni ülevaade iseseisvus- aegsest Tallinna teatrielust õieti kogu meie iseseisvusaegse teatrikunsti ajalugu. Liitangi on ta raamatu lõppu lisatud eri artiklreis mõnevõrra puudutanud ka teiste linnade teatreid, eriti aga just kõige tähtsamat

nende hulgas, nimelt „Vanemuise“ teatrit. Ning nõnda muutuvad võimalikud lüügid üsna ebaolulisiks.

Artur Adsoni „Vilet ja loorbereid“ on isiklikust perspektiivist nähtud Eesti iseseisvusaegse teatri ajalugu, kuid vastavalt oma koostamiskäigule mitte suurte läbilõigete raamat, mitte laiade haarangute ja sünteaside teos, vaid päev-päevalt arenenud sündmuste kroonika. Meie ei näe mitte nii teravalt üldisi arengusuundi kui üksiknähtusi, meie ei näe mitte niivõrd metsa kui võrd üksikuid puid.

Võime jälgida etendusest etenduseni, milliseid teoseid mängiti, kes lavastas ja kes mängis ning kuidas lavastati ja kuidas mängiti. Võime lugeda küll ka sellest, millal võis märgata impressionismi, ekspressionismi või mõne teise -ismi sissetungi eesti lavale, millal liikus rõhuasetus teoselt mängule ja vastupidi, kuidas kajastus toodangu tõus algupärandite alal teatris jne. jne., kuid avaramat ja selgemat pilti kõigest sellest meie siiski ei saa, või saame ainult sel juhul, kui meie raamatule ei lähene mitte tavalise mugavuse kalduva lugejana, vaid tagasikohkumatu vaevanäigjana, kellel jaksu on teost põhjalikult läbi töötades iseseisvalt sihte ajada ja järeldusi teha.

Mõnele üksikule üldisemale küsimusele on Artur Adson pööranud siiski rohkem tähelepanu ja see tõuseb siis ka reljeefsemalt esile. Nii näiteks on ta pidevalt võidelnud opereti vastu ja on pühendanud nii mõnelgi korral ühthoogu terveid lehekülgi opereti piitsutamiseks. Ning see osa nagu muudki sellised ei ole mitte ainult suhteliselt huvitavamaks lugemismaterjaliks, vaid on samal ajal ka ehk rohkem kui muu jätnud jälgi meie teatriellu. Igatahes ei näi Artur Adson mitte hoopis teeneteta olevat selles, kui meie tänapäeva teatris operett üsna palju on pidanud loovutama oma positsioonist draama kasuks.

Muidugi võidakse väita, et kui detailidesse laskuv arvustus nüüd tagantjärele lugejat väga suurel määral enam ei paelugi, siis on sel ometi olnud etendada väga tähtis näitlejat ja teatrikülastajat juhtiv osa küsimuse parajasti päevakorral olles. Kuid isegi selles võib kahelda. Sest võimalikult tühjendava näitlejate loendi esitamine koos igale osalisele lisatud hindava „hea“, „rahuldava“ või „nõrgaga“ vaevalt suudab eriti vajalikult valgustada ka otse etenduse järel nii teatritegelast kui ka külastajat. Mõne pisiasja esilekergitamine teatrietenduse tervikpildist ja selle põhjalikumgi selgitus vaevalt võib tunduda nii väga tähtsana etendusel olulegi, kui seda mitte seosesse ei viida lavakunsti üldisemate printsiipidega. Mis ütleb mõnes luuletuses ühe riimi vaatlus, kui see vaatlus on jäänud sidumata esiteks luuletuse kui terviku olemusega ja teiseks ka luulekunsti üldiste perspektiividega.

Detailiharrastus toob Artur Adsoni teatriülevaateisse lugemist mitte just eriti soodustava elavusepuuduse ning teiselt poolt lisab seda veelgi juurde Adsoni väljendusviis. Adsoni sõnastus ei ole küll kaugeltki mitte omapäratu, kuid tunnustatava isikupärasuse juures kaldub see siiski tihti olema tarbetult keeruline, abstraktno, kuiv. Küllaltki sagedane selliste koletislikkude abstrahmeerivate liitsõnade moodustamine, nagu on näiteks „hädaski-tuju-kaotamata-olemus“, ei tee igatahes lugemist kuigi edasimeelitavaks.

Nagu Artur Adson oma raamatu eessõnas ütleb, on teda teatritegelaste ringkonnis peetud „kibedaks vennaks“. Ja tõepoolest ta ei hoiagi kätt suu ees, kui tal midagi on ütelda sellist, mis asjaosalistele ei tarvitse just meeldida. See asjaolu loomulikult võib tekitada arvustaja vastu rohkem opositsiooni kui on tarvis, kuid vähemalt kõrvaltvaatajale näib, et seal, kus kellelegi tõesti peaks tehtama ülekohtu, see harilikult ikka on ka läbinähtav ja seepärast kahjutu. Huvi Adsoni raamatu lugemise vastu tõstab selle autori löögivalmidus aga kindlasti. Ja kuna Adson muude omadustega tavalist lugemiselevust hoiab võrdlemisi nõrgalt ülal, siis oleks tema „kibeduse“ puudumine tunduvas kaotuseks kogu raamatule.

Meie teatriarvustuse ja kaudselt teistegi kriitikaalade probleemide valgustamiseks pakub Adsoni raamat rohkem materjali, kui siin lühidalt saab puudutada. Seda materjali võidakse hinnata nii või teisiti vastavalt sellele, milline on hindaja lähtekoht. Kuid ühes suhtes võivad ka kõige vastakamad hindajad ühineda: meie teatriajalooks pakub „Vilet ja loorbereid“ kindlasti suurel hulgal andmeid, mille puudumine oleks korvamatuks lüngaks.

Oskar Urgart.

Alfred Adler: **Inimesetundmine**. Inimeste iseloomude peategurid ja nende areng. Tõlkinud D. Hint. Elav Teadus nr. 85/86. Eesti Kirjanduse Selts, Tartu, 1939. 212 lk. Hind 2 kr.

Inimese tundmaõppimise alal on kahtlemata väga suuri teeneid osutanud kolm nime — Siegmund Freud, C. G. Jung ja Alfred Adler. Olgugi et viimane oma individuaalpsühholoogia on rajanud oma eelkäija Freud'i psühoanalüüsile, on sellest ometi võrsunud kaasaja arvessevõetavamaid (veel küll paljudes üksikasjus vaieldavaid) teaduslikke teooriaid inimese hingeelust. Lähenedes inimesele ja elule sootuks uuelts aspektilt, on dr. Adler tunginud sügavale inimindiviidi alateadvuse kihtidesse, avastades seal üllatavaid ning iga isiku saatust määravaid põhifaktoreid alaväärsustunde, enesemaksmapanekutungi ja ühiskonnatunde näol. Raamatus „Inimesetundmine“ võtab ta kokku suure osa oma teaduslikest saavutustest, kusjuures ülihuvitavad näited reaalsest elust seda teooriat põhjendavad paiguti üsna piisava selgusega.

Vastupidiselt Freud'ile, kes sugutungile elus annab ääretult tähtsa koha, pidades seda üheks peafaktoriks, mis seisab kõigi elunähtuste taga, tõstab Adler esile võimutungi. Haiglase hingeeluga inimeste juures ilmnevate psüühiliste nähtuste varal näitab ta meile, milliste asjaolude ajal tekib võimutung ja kuidas sellest sõltuvad isiku eluviis, teod, tunded, mõtted, igatsused jne. Ta asub inimest vaatlama juba selle imikueast alates, kuna juba varases lapseas avaldub maksustungi esimesi sümptome. Neid kutsus esile alaväärsustunne. „Alaväärsuse, küündimatuse, kindlusetuse tunded on need, mis sunnivad elus asetama eesmärgi ja aitavad seda kujundada. Juba esimesil lapsepõlve päevil ilmneb enda esiplaanile asetamine, vanemate tähelepanu enesele juhtimine, koguni sundimine. Need on inimese ärgeanud maksustetaotluse esimesed märgid. Püüe maksuvusele areneb alaväärsustunde mõjul ja viib lapse sellise eesmärgi püstitamisele, mille juures ta tundub üle olevat ümbrusmaailmast“ (lk. 56). Mida piinavam on alaväärsustunne, seda kõrgemale asetatakse eesmärk ja seda tugevamaks muutub võimupüüdlus, mis depressiooni vaigistamiseks peab võimaldama kompensatsiooni kujunemist. „On nüüd alaväärsustunne eriti rõhuv, siis tekib hädaoht, et laps, kartes oma küündimatust tulevases elus, ei rahuldu üksnes hüvitusega, vaid püüab saavutada veel rohkem (ülekompensatsioon). Püüd võimu ja üleoleku järele muutub üliteravaks ja haiglaseks“ (lk. 59). Elu näitab, et just need inimesed, kel on teatavad defektid, kehaved jne., püüavad endid elus maksma panna iga hinna eest ning igasuguste vahenditega. Ka on teada, kuidas vallaslapsed, keda sageli pilgatakse, mõnikord veel hiljem oma igapäevases elus maksustungi ajal kõigest väest edasi rühivad, et esiplaanile tõusta.

Nagu Freud liiga julgelt esile nihutab seksuaaltungi, nõnda kaldub üsna suurtesse liialdustesse ja üldistustesse Adler ka oma võimutungi seadmisega inimelu avalduste lähtekohaks. Ta hoolib väga vähe või paiguti mitte sugugi isegi pärivusseadustest. „Pärivuse tähtsuse peame kõikide psüühiliste nähtuste, eriti iseloomujoonte kujunemise

suhtes jätma täiesti kõrvale“ (lk. 119). Siin ei saa Adleriga hästi päri olla. Sest kuigi „iseloomujooned pole sünnipärased, looduse poolt antud, nagu sagedasti arvatakse, vaid neid võib võrrelda juhtjoonega, mis püsib inimeses šabloonina ja võimaldab tal igas olukorras pikema kaalutluseta väljendada oma terviklikku isiksust“, ei saa ometi salata, et teatavaid eeldusi, raami elušablooni ja iseloomu kujunemiseks annab pärivus. Kui inimese välises kujus leidub omadusi ta vanemait või vanavanemait, siis ei saa neist vaba olla ka siseilm. Kas need kehali- sed ja hingelised omadused ei ole siis tegurid, mis ühiskondlike olu- kordade kõrvale ka oma mõju avaldavad iseloomu kui „sotsiaalse mõiste“ kujunemisel?

Käesolev teos koosneb kahest osast, millest esimene kui üldosa oma eritluse, argumentatsiooni ja teravate tähelepanekutega psühholoogia saladuste vallast on huvitavam, kuna teises osas („Õpetus ise- loomust“) tuleb ette juba mõningaid kordamisi. Alaväärsustunde ja võimukire peaprobleemiga tihedas seoses tõstetakse siin üles nii palju tähtsaid küsimusi inimisiksusest ja ümbrusmaailmast, et neid kõiki on võimatu loetella. Nendes püstitab autor lihtsasõnaliselt, kuid asjali- kult — seesuguseks jääb tema stiil ja käsitluslaad ikka — rea uusi seisukohti hingeelu kui kogu meie keha valitseva keske-erkkonna tege- vusest; annab huvitavaid lähtepunkte sissenägemiseks ja sissetundmi- seks inimese võitluse sotsiaalse elu paratamatusega, mis algab „juba pärast imikuea mõningaid kuid“; heidab valgust õhkkonnale, mis veel meiegi kultuuris on suuresti soodne mehe arengule ning vaenulik naise suhtes. Neid ja teisi küsimusi eritellakse selleks, et nähtavaks teha kaasaegse kultuuri nõrkusi, mis inimese psüühi ja iseloomu aren- gut mõjutavad kahjulikus suunas.

Teose sissejuhatavas osas avaldab Adler arvamust, et „suurem inimesetundmine võimaldaks palju paremat kooselu, sest siis kaoksid teatud häirivad kooselu-vormid, mis tänapäev on võimalikud vaid see- tõttu, et me ei tunne üksteist ja võime nii langeda formaalsuse ja sil- makirjalikkuse ohvriks“ (lk. 8). Aga siia sobib hästi lisada ka Alexis Carrel'i sõnu: „Inimene on ühteaegu ainealine ese, elus olend, vaimsete energiateg tulipunkt... Ainult inimest põhjalikult tundes võime püsti- tada eluvorme ja kultuuri, mis talle on täiesti kohased... Praegu me elame ikka maailmas, mille lõid surnud materia teadlased täiesti arves- tamata meie arengu seadusi.“ Kuid ka arstidel, vaimutegelastel, peda- googidel, rahvajuhtidel jt. on tarvis kaasinimest tunda, et teda mõista. Mis aga veel olulisem: inimene tundku iseennast.

Dr. Adleri vägagi aktuaalse teose eestindamisega on antud silma- paistev lisa meie selle ala napile populaarteaduslikule kirjandusele. Seesuguse raamatu järele valitses meie laiemas kultuurihuvilises luge- jaskonnas ammugi tungiv tarvidus, nüüd on „Elava Teaduse“ seeria täitnud selle lünga oma maitsekalt väljaantud kaksiknumbriga. Raama- tule on dr. A. Annist kirjutanud lühikese, kuid tiheda, psühholoogia teoreetikute erinevaid arvamusi ning seisukohti tutvustava saatesõna.

Hugo Viires.

Voldemar Vaga: Üldine kunstiajalugu. K/ü. „Loodus“, Tartu, 1937/38. 832 lk.

Viimaseil aastail vihkudena ilmunud suuremate populaarteaduslike teoste hulgas väärib kõne all olev raamat erilist tähelepanu juba see- pärast, et see on esimene eestikeelne täielik üldine kunstiajalugu, teiseks aga seepärast, et see on algupärane oma autori töö ja mitte mõni tõlge või võõra teose konspekt. Välja arvatud mõni üksik monograafia (eriti A. Vaga „J. Köler“ ja R. Parise „Konrad Mägi“), pole meil nagu õne kunstiajalooliste teostega. Iseenesest sisu- ja mõtterikka Bergneri

„Lühikese kunstiajaloo“ tõlke (o/ü. „Varak“ 1925 ja 1927) väljaandja pole tänapäevani suutnud täita oma lubadust ega esimesele kahele osale juurde lisada kolmandat. Samuti on V. Vaga „Eesti kunsti ajaloo“ teine köide põhjendatud ootustest ja lootustest hoolimata veel ilmumata (esimene osa — keskaeg — ilmus juba 1932. a.). Mõnest pealiskaudsest ja asjatundmatust katsest, nagu O. Jungberg-Noormäe poolt koostatud „Konspekt Itaalia renessansist“ (Pihlakas, 1923), ei maksa üldse kõnelda.

V. Vaga „Üldise kunstiajaloo“ väärtust tagab juba asjaolu, et autor on ligi 15 aastat olnud Tartu ülikooli kunstiajaloo kabineti korraldajaks, täiendanud end Prantsusmaal ja pikemat aega olnud kõrgema kunsti-kooli „Pallas“ lektoriks, milline pedagoogiline tegevus ise juba nõuab ainesse süvenemist ja kavakindlat käsitlemist. Ma leiangi, et just raamatu üldkava ja süsteemikindel käsitlusviis moodustavad selle tugevaima külje. Säärase kava- ja süsteemikindluse puudumine vähendab tunduvalt mõne samalaadse eestikeelse teose väärtust, nagu näit. „Raamatu Sõbra“ poolt välja antud „Üldise ajaloo“ puhul.

V. Vaga jaotab kogu kunstiarengu ajastuisse (vanaaja, keskaja, renessansiajastu, XVII—XVIII saj., XIX—XX saj., vene kunst ja kunst väljaspool Euroopat) ning käsitleb iga ajastut stiilide või maade kaupa, moodustades neist peatükid. Igas peatükis vaatleb autor üksikuid kunstialasid kindlas järjekorras: arhitektuur, maalikunst, skulptuur, kunstkäsitöö, või muudab seda järjekorda vastavalt sellele, kuidas üks või teine kunstiala mängib teataval ajastul domineerivat osa, määrates selle maa kunsti või stiili iseloomuliku ilme. Arvan siiski, et autor oleks võinud ikka jääda ühe ja sama järjekorra juurde, see oleks vahest süsteemi seisukohast paremgi olnud. Arhitektuuri käsitlemisel annab autor harilikult eeskätt ülevalate ehitusstiili põhivormidest ja üksikuist elementidest ning siirdub siis juba tähtsamate ehitusmäälestiste kirjeldamisele. Kunstkäsitöö alad leiavad üldiselt palju lühemat ja pealiskaudsemat vaatlemist kui kõik teised alad. Siin tundub siiski vahest põhjendamata ehaproportsionaalsust ja juhuslikkust käsitlemisel. Nii peatutakse võrdlemisi üksikasjaliselt bütsantsi kullasepakunsti tehnikal (ottersulatis, uuresulatis ja klaasoterdis, lk. 175—176), kuna meile palju lähemal olevast XVII ja XVIII saj. sisustusstiili (mööbli) iseärasustest ja tehnikast minnakse õige lühidalt mööda.

Teose teiseks väärtuseks tuleb pidada asjaolu, et ta haarab teatavat ala või stiili õige mitmekülgsest ning esitab näiteid ulatuslikumalt, kui seda harilikult tehakse. Nii tõstab ta Rooma arhitektuuri käsitlemisel Itaalias säilinud ehitiste kõrval täiesti põhjendatult esile ka provintside, eriti Põhja-Aafrikas ja Ees-Aasias säilinud ehitisi (lk. 128—129). Samuti kasutab ta bütsantsi arhitektuuri iseloomustamiseks väga mitmekesiseid näiteid (lk. 160—175).

Kõige sellega on autor tahtnud vältida ühekülgset ja subjektiivset, mida ta oma töö eessõnas heidab ette teistele autoritele, kes harilikult pühendavad liiga palju tähelepanu oma maa kunstile või liiga teravalt avaldavad sümpaatiat või antipaatiat mõnele kunstivoolule. Mulle näib aga siiski, et autor ise pole täiesti vaba teatavast ühekülgsest ja et tema töötamine Prantsusmaal on omalt poolt avaldanud kindlat mõju tema kontseptsioonile ja aine käsitlemise viisile. Ta näeb Prantsusmaas peaaegu kõikide ehitusstiilide ning kunstivoolude kodumaad ja, kuigi see teataval määral põhjendatud on, siis hindab ta teiste maade kunsti siiski veidi ühekülgsest ainult seda, kuivõrd prantsuse kunst seal jäljendamist leidis või oma mõju avaldas. Seda rõhutatakse ehitusstiilide ja nende vormikõne arenemisel, selle järgi hinnatakse ka XIX saj. maalijaid ja skulptoreid. Teiste maade omapärasused leiavad vähe tähelepanu, nagu näit. Böömimaa gootika iseärasused nn. Tyn-kirikus ja linnatornides Prahast (küll aga mainitakse, et Svaty Vit'i kirik Prahast on ehitatud

prantsuse meistri poolt). Ka Saksamaa XIX saj. maalikunstnike kohta mainitakse järjekindlalt, kes, kus ja kui palju õppis Prantsusmaal, kuna nende loomingu omapärasusele pühendatakse vähe tähelepanu või rõhutatatakse selle vähest väärtust. Seda võib öelda Menzeli, Böcklini, Uhde ja isegi rootsi impressionismi suurmeistri A. Zorni kohta. Ka meie kodumaa tuntuima kunstniku Ed. v. Gebhardt'i kohta ei tea autor muud öelda, kui et „tema tööde kunstiväärtus on väga väike“, et „need on mõttekusti kõige igavamaid avaldusi“ ja „ei ole muud kui figuuride ja detailide monotoonne kogu“. Ka kõikide nimetatud kunstnike tööde reproduktsioonid on esitatud väikeses formaadis ja vähe iseloomustavalt.

Muide peab ütleva, et illustratsioonid moodustavad teose tugeva külje. Nad on valitud hoolikalt ja asjatundlikult, reprodutseeritud puhtalt ja maitsekalt, vastavalt raamatu üldisele meeldivale välimusele. Eriti õnnestunuks tuleb pidada illustratsioonide valikut arhitektuuri alal, nii et on osutunud võimalikuks nende najal analüüsida üksikute ehitusstiilide süsteemi, nende iseärasusi ja arengut. Maalide reproduktsioonide valikus tundub juba rohkem subjektiivsust.

Kõne all olev raamat on kirjutatud õige tihedalt, faktilisi andmeid esitatud lõpmata palju, nii et nende kontrollimine osutub väga raskeks. Tundes autori piinlikku täpsust, võib seda pidada ka asjatuks. Väiksemaid ebatäpsusi või kõrvalekaldumisi tavalistest seisukohtadest paistab harva silma. Nii väidab autor, et Cheopsi püramiidi alus olevat ainult 233 ruutmeetrit (lk. 14), või loeb kreeka skulptori Myroni kuuluvaks arhailise ajastusse, kuna suurem osa kunstiajaloolasi paigutab ta ühes Polykleitosega ja Pheidiasega esimesse õitseaeaga.

Üldiselt annab raamat selge ja ülevaatliku pildi kõikide kunstialade arengust aastatuhandete kestel. Mis vahest seda ülevaatlikkust häirib, on asjaolu, et raamat on liiga koormatud faktiliste andmete, näidete, aastaarvude ja nimedega. Ühel (616) leheküljel on üksi 12 kunstniku nime. See annab raamatule kohati liiga entsüklopeedilise ilme. Kunstivoolude ja stiilide iseärasused on kõik loeteldud, kuid kahjuks ainult väliste tundemärkide näol. Neid kandev ja neis peegelduv vaim on jäänud peaaegu täiesti puudutamata. Ent stiilid ja voolud pole väliste tundemärkide komplekt, vaid ühe ajastu maailmavaate ja elutunde avaldus. Neid viimaseid tuleb eeskätt arvestada ja käsitleda, kui tahame süveneda stiilide ja voolude tekkimisse ja arengusse. See, mis mõjutab kujutava kunsti vormide tekkimist, peegeldub ka teistes vaimuelu avaldustes. Shakespeare kirjanikuna mahub oma loomingu iseloomult samuti barokiajastusse nagu Bach heliloojana, Rubens maalijana või Lemercier ja Hardouin-Mansart arhitektidena. Seepärast oleksin ma üldises kunstiajaloo meeleldi näinud sünteetilisemat käsitlusviisi ja enam kunstiloomingut kandva vaimu iseloomustamist ning selle provenientsi rõhutamist.

Üldiselt peab aga tunnistama, et V. Vaga teos on väärtuslik lisand meie senisele humanitaarteaduslikule kirjandusele ja täidab tunnustusväärset seni sel alal valitsenud lünga. Seda võib rahuliku südamega soovitada kunstikoolide õpilastele, samuti kõigile asjast huvitatutele.

G. Ney.

G. v. Krusenstjern: *M. G.-Mann im Baltenregiment. Tagebuchblätter.* Tallinn, 1938. 56+58+63+48+46+21 lk.

Eestlased ja sakslased on meie maal elanud võõraina üksteise kõrval sajandeid ja elavad nii ka olevikus. Kumbki suhtub teisesse kuidagi üleolevalt ja uhkelt. Meie laiemas üldsuses ja suurel määral isegi haritlaskonnas pole aimagi sakslaste elust ja harrastustest. Samasugune tumedus valitseb sakslaste juures arvatavasti meiegi suhtes. Olgu siinkohal juhitud tähelepanu ühele tegevusalale, kus balti-sakslased on

Eesti iseseisvusajalgi viljakalt töötanud, — nimelt nende ajalooarrastustele, mis on ikka olnud balti-sakslaste tugevaks küljeks. Jättes siin kõrvale muud küsimused, on nenditav, et ainuüksi Vabadussõja kohta on sakslastelt ilmunud rida teoseid nii ajaloolise käsitluse kui memuaarivormis, näit.: W. Wrangell, „Geschichte des Baltenregiments“ (1928), „Das Balten-Regiment ein Jahr im Felde“ (1920), O. Hartge, „Wir zogen in das Feld...“ (1928), E. F[rey], „Der 2. Infanteriezug des Baltenregiments 1918—1920“ (1933) jm.

Kõige värskem balti-saksa Vabadussõja-memuaaridest on pealkirjas mainitud Krusenstjorni raamat. See umbes 350-leheküljeline teos käsitleb päevaraamatu kujul Balti rügemendi kuulipilduri sõjaelamusi Vabadussõjas 1918. a. novembrist 1919. a. detsembrini. Autor kirjeldab siin Balti pataljoni formeerimist Rakveres, esimest lahingutegevust Lõuna-Virumaal ja aeglast taandumist Paunkülani, väeosa kujundamist Balti rügemendiks, enamlaste väljatõrjumist, võitlusi punastega Narva jõe joonel Vasknarva kohal, suvist sõjakäiku koos Judenitši vägedega Peipsi taha, taganevate valgete abistamist Peterburi suunas kuni taastaandumiseni Eesti piiridesse.

Tagantjärele kirjutatu ei suuda võistelda sellega, mis on päevast-päeva kirjutatud otsekohe sündmuste keskel ja läbielatu mõju all. Käesoleva päevaraamatu autor on seisnud koguni valvepostis, päevaraamat peos, ja noteerinud nähtut-kuuldu-läbielatut. Seetõttu on need mälestused täis meeleliste kogemuste konkreetsust, on meeleoluliselt värsked, mahlakad ja usutavad. See teos demonstreerib jällegi päevaraamatu asendamatu väärtusi. Need mälestused on pealegi kirjutatud täiesti intelligentselt ja otse ilukirjandusliku kujukuse, elavuse ja sugestiivsusega, nii et lugejal tekib tõelise sõjaelamuse illusioon. Lahingukirjeldused on mõnikord nii elav ja elamuslikud, et meenutavad „Iliase“ sõjamaale (näit. 22. II 1919 lahingu kirjeldus Vasknarva juures). Eriti tugevalt ja realistlikult on siin minategelase kui sõduri meeleolude ja tunnete varjundirikast esitamist, väsimuse, kohusetunde, kohanemisvõime vastastikust põimumist kestva is lahinguolukorris. Siin on ka uhkeid looduse- ja maastikukirjeldusi. Me saame üsna elavat aimu Peipsi-tagusest maastikupildist, Peipsi idaranniku loodusoludest, aga ka eesti asunike elust ja kultuuritasemest Oudova ümbruses ja Ingeris. Eesti lugejale on siin huvitav ka balti-sakslane vaateviis ja valgustus Vabadussõjale koos selle muulaste-rügemendi omapärase siseelu ja vaimu elava esitamisega. Siin võib näha materiaalse küllusega ja mõnustustega harjunud paruneid ja parunipoegi elulähedases tegevuses, kandmas lihtsõduri füüsilisi raskusi, vähimagi mugavuseta magamas õlgedel rämpase urtsiku põrandal, söödikud seljas, vahel päevi näljas, teelt leitud leivapätsist õnnelikud, poris kõhuli ahelikus või läbileotava vihma all läbimärjad.

Käsitlus on poliitiliselt lojaalne, silmapaistvama tendentsita. Juba seepärast vääriks teos positiivset tähelepanu. Autor suhtub asjalikult, kuigi tagasihoidlikult eestlastesse, Eesti valitsusse ja väejuhatusse; ta väljendab oma meelsust vaikumisega. Vahel harva langeb ka mõni tunustav sõna, muuseas kindral Laidonerist. Meie muidugi ei tea, mil määral tööd enne väljaandmist on kärbitud või redigeeritud. — Ka balti-sakslaste sõjalise eesmärgina mainitakse korduvalt kodumaa kaitsemist. Kord öeldakse ka, et oldavat väljas kodumaa ja v a r a e e s t ja ühel korral, 12. I 1919, räägitakse valitsuse kavatsusest mõisad tasuta võõrandada ja küsitakse, milleks meie siis võitleme? Kuid see küsimus kaob ja võideldakse edasi lõpuni. Selles asjas on autor enda ja oma sõjaseitsiliste mõtteist palju varjanud. Aga kuigi meile ei öelda, mida mõtlesid sakslased aasta otsa meie kodumaa eest võideldes ja langedes, siis võime me neid mõtteid ometi kaudselt aimata ja ridade vahelt lu-

geda. Aimata näiteks sellest, et nad lähevad meelsasti valgetega koos Venesse kommuniste kukutama ja loodavad peagi olla Peterburis. Kas ei peitu valge, kodanliku, tsaristliku Venemaa jalulepüütmises nende sõdimise salajane tagamõte? Ka langesvääri asjast minnakse riivates mööda, tehakse end selle asja suhtes täiesti võõraks ja peetakse seda vahejuhtumit arusaamatuseks. Ometi loob käesoleva teose lugemine ja siiseelamine sakslaste mõtteilma ja eluringi ka selle asja ümber teatava omalaadi perspektiivi.

Olnud algul vene valgetest ja nende pealetungist Peterburile ilmselt vaimustuses, langetatakse hiljem valgete väejuhtide oskamatus ja ülbuse arvel mõndagi arvustavat. Mingi jälestava imestusega jutustatakse Balahhovitši hirmutegudest Oudovas, Kulgus ja mujal.

Paaril korral on juttu rüüstatud mõisadest Eesti riigi piirides. Esimesel korral olnud rüüstajaiks kohalikud töölised koos demoraliseeritud eesti sõduritega, teisel korral olevat „irgendwelche Volksbeglucker, un-mittelbar nach Abzug der Roten“ puhta töö teinud. Rüüstamistagajärgede üksikasjaline kirjeldus on tõepoolest masendav. Et ka punased mõne meie mõisa oleksid rüüstanud, sellest kogu töö jooksul ei räägita. Eestikeelse kirjanduses on mõisade rüüstamist Vabadussõja ajal kujutatud peamiselt punaste sõdurite tööks. Kas on käesoleval korral tege-mist ainult erandlike vastandjuhtudega? Vabadussõja-aegse mõi-sade, suvilate jm. hoonete rüüstamise küsimus vajaks uurimist, et selgi-tada, mil määral Eesti Vabariigi sõdurid ja kohalik rahvas sellest osa võtsid.

Raamatus on lõbustavalt rohkesti estitsisme ja eesti sõnu, nagu *seisukord*, *kelk*, *reggi(!)*, *Kadakgebüsch* jm. Praeguse kindrali Jonsoni nimi kirjutatakse Johnson. Üldse on kohanimesed ja osalt ka eesti-keelseis sõnus iganenud kirjaviisi rudimente. Eksitus on see, kui 8. I 1919 kirjutatakse: „Mõne päeva eest on tuhanded vabatahtlikud Soomest, Rootsist ja Taanist meie frondil võitluse astunud“.

Autor nimetab end v. Krusenstjern. Kas on meie riigis aadli-seisus restaureeritud või ei ole autor Eesti kodanik?

Käesolevat teost peaksin tegeliku liinielu kujutamise osas väga heaks memuaarteoseks meie Vabadussõja kohta.

August Palm.

V. Ernits: Polska a Ugrofinnowie i ruchy ugrofinskie (Poola ja soome-ugrilased ning soome-ugri liikumised). J. Pišudski nim. ülikooli Soome-Eesti Raamatukogu väljaanne, Varssav, 1938. 93+7 lk., hind 21.250.

Paari aasta eest korraldati Varssavis kursused poola kultuuri üle, kusjuures keegi sealne teadusmees oma loengus tähendas, et peale muude rahvaste on Euroopas ka mongoli tõugu elanikke, kelle hulka kuuluvad ungarlased, soomlased ja veel mõned. Kui nüüd Ernitsa raamat ulatub tolle kultuuritegelase pihku, siis tulevikus loodetavasti kuuleb üle maa-ilma kogunenud akadeemiline noorus ka seda, kes on need mõned teised mongoli tõugu elanikud, kes ei asugi nii kaugel Poolast, kuigi puudub ühine piir.

Kuid selliseks otstarbeks poleks veel vaja kirjastada eri raamatut kolme hõimuriigi toetusel, sest Ernits on juba varem selle tänuväärt tutvustamistöö teinud Varssavis ilmuva „Poola-Soome-Eesti Ülevaate“ veergudel (1938, nr. 3). Tolle artikli laiendusena ongi nüüd ilmunud vaadeldav raamatuks. Et selle ulatuslikuma käsitelu järele tõesti oli suur vajadus, nähtub ilmumise kiirusest, mille ilmseid jälgi kannab töö. Pole mõtet nuriseda õiendamata jäänud trükkivigade pärast, kui juba niigi on raamatu ees ja taga toodud mitme lehekülje ulatuses õiendusi

ja täiendusi, mille arvestamine iseendastki on tülikas. Küll aga kaob huumorimeel siis, kui kolmelt *errata*-leheküljelt asjatult otsid õiendust esimese eestikeelse raamatu ilmumisaja suhtes. Ernitsal on nimelt Wandradt-Koelli katekismus „noorendatud“ terve sajandi võrra!

Välja arvatud see seik, oleks eestlastel küll kõige vähem põhjust kurtmiseks, et neist on liiga vähe hoolitud: kui ungarlastele on pühendatud pisut üle 3 ja soomlastele 8 lehekülge, siis eestlastele tervelt 15. Enamik sellest on loovutatud ajaloole. Eesti keele kohta on märgitud ainult kahe peamurde olemasolu, kuid mingit lähemat iseloomustust pole toodud, millest võiks kujutlust saada eesti keele struktuurist jm. Selle asemel tutvub lugeja vapsismiga jne. Kirjandusega tutvustatakse peasjalikult arvuliste andmete najal. Üldse näikse arvud Ernitsale meeldivat, kuigi toodud on kahjuks enamasti vananenud andmed. Nii mainib ta näiteks voguleid olevat ligi 6000, ostjakeid 22.000, votjakeid 600.000, mordvalasi 3,5 miljonit, vadjalasi 700, vepslasi aga 30.000. Autor kurdab, et pole saanud Vene pinnal asuvate hõimude kohta uuemaid andmeid. Poleks vaja kaugemalt otsidagi kui oma kodumaalt, seda aga pole autor vaevunud teha.

Omajagu juhuslik on ruumijaotus kaugemate hõimude puhul: voguleist ja ostjakeist kõneldakse kokku 3 leheküljel, votjakeist ainult kahel, kuna liivlased on pälvinud millegipärast tervelt 4 lk. Määravaks on nähtavasti osutunud käepärast olevate kurioosumite hulk. Keeleajalugu tuuakse detailselt, puudutades isegi üksikute sõnade etümoloogiat, kuid peaaegu kuski ei leia seletusi rahva elust-olust tulunduslikult, kultuuritasemest jne. Kerkib küsimus, kas on tarvet ruumi raisata mitmesuguste keeleteaduse algseikade esitamiseks: kui lugejast eeldatakse Trombetti' monogeneesi-teooria mittetundmist, vaevalt siis võiks teda huvitada pisiagi, et näit. sõna „vadjalane“ on sama tüvi mis eesti „vai“ või leedu „vagis“. Jääb selgusetuks, kellele V. Ernits on oma teose kirjutanud, sest paiguti läheb ta tõsise näoga seletama algelisi tõdesid, mujal aga libiseb olulisemast mõnede tähtsusetute aastaarvude kuhjamisele.

Kui Ernits mainib E. N. Setälät ja ennast slaavi ja läänemere-soome keelte vahekorra uurijaina, siis tohiks küll oodata, et ta nimetaks vähemalt ka J. Kalimat ja J. Mikkolat.

Ei saa eitada, et Ernitsa brošüür teeb soome-ugri rahvad poolakaile mõnevõrra lähemaks, sest on ju meil enestelgi pöud taoliste teatmikude järele. Jääks ainult soovida autorile jõudu loodetava teise trüki ümberkorraldamiseks nõnda, et poolakail ei tarvitseks kahtlustada eestlasi pinnalisuses, nagu see juba vastupidi on hakanud ilmnema.

V. Ernits lubagu paar eriarvamust. Pealkirja esimene sõna on ehk mõnest aspektist küll õigustatud, kuid igatahes sisu järgi mitte. Ja kui olla järjekindel nimede tarvitamises, siis kirjutatagu „Valga“ ja mitte „Valk“.

A. Raid.

ÜHISTEGELIK
KINDLUSTUSSELTS

«EESTI»

ASUT. 1907. A.

PÕHIKAPITAL	KR.	141.600.—
TASUTUD KAHJUSID ÜLE „		3.500.000.—
RESERVID ÜLE „		1.000.000.—

VALITSUS:
TARTU, SUURTURG 8